لــوړو زده کـړو وزارت
ننګرهـــار پـــوهـــنتون
عامه اداره او پالیسی پوهنځي
انـــکشاف مدیریت څـــــانګه

بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندې کولو يې آغيزې

(د لیسانس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکې: زین نورین « نیازي »
لارښود استاد: پوهندوي دوکتور فاروق جهان « مخلص »

کال: ۱۴۰۲لمریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

د لوی او سپیڅلي خداي تعالی په نامه!

لکه څرنګه چې د لیسانس دوره د یوې لیکنې په بشپړېدو سره پای ته رسیږي، ما هم خپل مونوګراف او لیکنه (بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندي کولو یې آغیزې) تر عنوان لاندې بشپړه کړې، نو په لومړي قدم کې له خپل قدرمن لاربنود استاد پوهندوی دوکتور فاروق جهان « مخلص » څخه د زړه له تله مننه کوم. چې د معنوي څواک سربیره یې سپیڅلي مینه راسره شریکه کړه ګران استاد ته په راتلونکي کې د الله "ج" له لوی دربار څخه د لابریاوو او خوښیو غوښتونکی یم.

په دوهم قدم کې د عامه ادارې او پالیسی پوهنځی له ټولو قدرمنو استادانو څخه نړۍ مننه کوم چې په څلور کلنه تحصلي دوره کې یې راسره نه ستړي کیدوونکې هلې ځلې کړي دي.

په دریم قدم کې له ګرانو او نازولو ملګرو څخه هم نړۍ مننه کوم چې تل یې د زده کړو په برخه کې راسره مرسته کړې او خپلې تجربې یې راسره شریکې کړي دي.

په درنښت

زین نورین « نیازي »

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

د لیسانس دورې پای لیک مې خپل پلارجان او خوږې مورجانی ته ډالی کوم، چې د زده کړې او تربیې لومړني استادان مې دي، او تل يې خپلو زده کړو ته هڅولی یم ، انګیزه يې راکړې او د خپلو تناکو اوخولو تویولو له امله يې د درس سربیره همت هم راکړی.

په دوهم قدم کې مې خپلو زړه ته رانیږدي ورونو او خویندو ته ، چې تل يې زما فزیکي او معنوې ملاتړ کړی او په هر ډول شرایطو کې يې زه خپل تحصیل ته هڅولی یم، ورپسې خپلې میرمنې ته چې زما د پرمختګ په پار یی په ځان ډیرې ستونزی وګاللې او بیا د علم او پوهې ټولو مینوالو ته ډالۍ کوم.

زین نورین « نیازي »

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

د ننګرهار پوهنتون د عامه اداري او پالیسۍ پوهنځي محصل محترم زین نورین « نیازي » چي مونوګراف موضوع یې (بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندي کولو یې آغیزې) ده، د خپل توان،امکاناتو او استعداد مطابق په نوموړی موضوع کې مونوګراف په درسی حال کې تکمیل کړه. چي په نوموړی موضوع کې پدې وخت کې د موضوع اړونده کتابونه او ماخذونه ډېر محدود دي. د معزز محصل زین نورین « نیازِي » کورنی ته د مونوګراف د لیکلو او فراغت مبارکی وایم. او په آینده کې ورته د الله متعال څخه افغان ملت او دولت ته د مزید خدمت کولو توفیق غواړم.

په درنښت

پوهندوي دوکتور فاروق جهان « مخلص »

د عامه ادارې او پالیسی پوهنځی استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډيز

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ يې په ټوليزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي.

حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشويقونو په اړه هم بحث وړاندې کوي، د کومو له مخې چې حکومت د مدني ټولنو برخه اخيستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزيابۍ او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کيږي هم بحث کوي.

حکومتدارۍ يو پيچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پريکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفيت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورينو ترمنځ اړيکې تر بحث لاندې نيول کيږي.

خدمات هغه پیژندل شوي کړني دي، چې د مشتريانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندې کيږي، یا خدمات هغه کړني، ګټې یا رضایت دی چې د تولید د عرضې لپاره ترسره کيږي، يا هغه کړنې دي چې د توليد د ليلام سره ارتباط ولري.

برېښنا يي حکومتولي د خدماتو پر ارايي باندې په مستقيم ډول سره اړيکه لري، دولتونه اوس کوښښ کوي چې د ښې حکومتولی معيارونو ته د برېښنايي حکومتولی په مټ سره ورسيږي. ځکه برېښنايي حکومتولي هغه څه دي چې دولتونو ته د خدماتو د وړاندې کولو اسانه لارې ورپه ګوته کوي. برېښنايي حکومتولي د خدماتو د ترسره کولو په برخه کې ډيره ګټوره او آغيزمنه ثابته شوې ده.

د برېښنايي حکومتولی پر مټ د خدماتو په ارايه کې شفافيت رامنځته کيږي، د وخت سپما رامنځته کيږي، ښاريانو خدمات پر مناسب وخت باندې سرته رسيږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کې کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کې مختلفي اسانتیاوي برابروي. د برېښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته ځي او د ښاريانو او مشتريانو رضايت ترلاسه کيږي.

خلک د برېښنايي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړې لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنيت او حفاضت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دلتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظيفي ترسره کولو او پيداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رايي ورکوني او داسې نورو مواردو لپاره برېښنايي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي.

خلک اوس دې ته اړ نه دي چې د يو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سيستم مخته يوسي. ځکه چې د کارغذ پرانی يا بيروکراسی مخکینی سیستم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یې پيداکول او دزيات فساد لامل کيدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډيري چټکی سره د برېښنايي حکومتولی په لوري ګام اینبی دي او د زيات هلو ځلو څخه وروسته اوس د برېښنايي حکومتولی د ابزارو څځه په استفاده اوس دولتي او شخصي خدمات ترسره کوي چې د پخوانيو سيستمونو په پرتله ډير ازښتمن او کامیابه دي. داسې نه چې اوس نوره هڅه نه کوي په دې برخه کې ، بلکې د برېښنايي حکومتولی به برخه کې د لازياتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چې نور هم د خلکو او ښاريانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرايي په برخه کې اسانتياوي رامنځته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړليک

لومړي فصل
د څېړني کليات

سريزه 1
د څېړني ستونزه... 2
د څېړني موخه.. 2
څېړنيزه پوښتنه 2
د څېړني فرضيه 2
د څېړني اهميت... 2
د څېړني ميتودلوژي 3
تيرو ليکنو ته کتنه.. 3

دوهم فصل
حکومتولي

د حکومتولی تعریفونه:.. 5
په حکومتداری کې آغیزمن فکتورونه:.. 7
ښه حکومتداري:... 7
لومړی مبحث : د ښې حکومتداری اساسي پېښې... 8
بريښنايي حکومتولي 9
د بريښنايي حکومتولی تاريخچه 10
د بريښنايي حکومتولی جوړښت 10
د دولت او خلکو اړيکه: (Government to Citizen) یا (G2C) 10
د دولتي ادارو خپل منځي اړيکي (Government to Government) یا (G2G) 10
د دولتي ادارو او خصوصي سکتور اړيکي(Government to Business) یا (G2B)........... 11
د دولت او دولتي کارکوونکو اړيکي(Government to Employees) یا (G2E) 11
بريښنايي حکومتولی ته اړتيا.. 11
د بريښنايي حکومتولی آغيزي 12
د بريښنايي حکومتولی سياسي آغيزي 13
د بريښنايي حکومتولی اداري آغيزي... 13
د بريښنايي حکومتولی اقتصادي آغيزي 14

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برېښنايي حکومتولی ټولنيزې آغيزې 14
څوک د برېښنايي حکومتولی څخه زيات اغيزمن کيږي 15
ښاريان.. 15
سياسي اشخاص 15
دولت 15
عامه اداري 16
خدمات 16
ډيموکراسي 16

دريم فصل

د برېښنايي حکومتولي آغيزه د خدماتو پر ارايه

د برېښنايي حکومتولی آغيزه د خدماتو پر ارايه 17
د برېښنايي حکومتولي تطبيق.. 18
ټولنيز او سياسي اثرات 18
خدمات 18
د خدماتو ډولونه... 19
عامه خدمات... 19
شخصي خدمات 19
ارايه: 21
د خدماتو آرايه 22
دولتي خدمات د کومو لارو په واسطه وړاندي کيږي 23
د برېښنايي حکومتولی وسايل: 25
د برېښنايي حکومتولی لپاره بايد څه وسي: 32
د برېښنايي حکومتولی تاثيرات د خدماتو پر آرايي باندي:................................. 33
الف: آسانه لاسرسی خدماتو ته.. 33
ب: دولتي کړنو کي شفافيت... 33
ج: معلوماتو ته آسانه لاسرسۍ 33
د: آرام 33
ر: د مصارفو کمښت.. 34
ز: چلنجي او په زړه پوري کار.. 34
ح: ګډ حکومت 34

(c) ketabton.com: The Digital Library

خ: اسانه عملي کوونه یا کیدنه..34
ذ: د فساد نه شتون 34
ه: حساب کتاب درلودل..34
د بریښنايي حکومتولی په واسطه کوم خدمات ارایه کیږي: 35
اول: عامه خلکو ته خدمات وړاندي کول 35
دویم: ښه حکومتداري 35
دریم: په ډیموکراسي کي پرمختګ..35
اول: E-filling (بریښنايي ډول سره ډکول) 35
دوهم: د ټولني يوځای والی..36
دریم: د بحران مدیریت..36
څلورم: بریښنايي رایه ورکوونه (e- voting) 36
بریښنایي حکومتولی داسي وسایل دولتونو او تجارتونو ته برابر کړي دي چي کولای شی، په لږ وخت کي د خپل مشتریانو 36
شپږم: اقتصادي معلومات..36
اووم: بریښنايي قانون جوړونه(E- rulemaking)..36
اتم: بریښنايي زده کړي(E- Learning) 36
نهم: د معلوماتو ګړندی پیداکوونه:..37
لسم: بریښنايي پیر اوپلور(E- sale) 37
یوولسم: بریښنايي بانکداري(E- Banking)..37
دوولسم:بریښنايي بیل(E-Billing)..37
افغانستان او برېښنايي حکومتولي..38
د برېښنايي حکومتولی په برخه کي ترسره شوي کارونه..38
ستونزې او خنډونه 40
مخابرات په افغانستان کې:..41
الف: لوړه بیه..42
ب: د مالیي اخیستل 42
ج: ټیټ کیفیت..42
د: انحصاری پانګه اچونه 42
پایله 43
وړاندیزونه..44
مأخذونه 45

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړي فصل
د څېړنې کلیات

سریزه

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ یې په ټولیزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي. حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوي، د کومو له مخې چې حکومت د مدني ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.
حکومتدارۍ یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي. خدمات هغه پیژندل شوي کړني دي، چې د مشتریانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندې کیږي، (Stanton) ، یا خدمات هغه کړني، ګټې یا رضایت دی چې د تولید د عرضې لپاره ترسره کیږي، یا هغه کړني دي چې د تولید د لیلام سره ارتباط ولري. (Marketing Association). دا چې خلک په خپل ژوند کې مختلف کارونه ترسره کوي، نو په غیر مستقیم ډول سره دی د یو چا لپاره خدمت ترسره کوي، که څه هم کیدای شي ددې لپاره ده ته د ګټې مناسبه اندازه رسیږي او یا هم معاش اخلي ، خو دا کار په مستقیم او یا غیر مستقیم ډول سره خدمت بلل کیږي ، خو خدمات د ځانګړتیا وو پر اساس همدارنګه د وړاندې کوونکو پر اساس ، همدارنګه د کمپنیو پر اساس ، همدارنګه د سکتورونو پر اساس په مختلفو ډولونو ویشل شوي دي، چې موږ به دلته د ځینو څخه یادونه وکړو.
بریښنا یې حکومتولي د خدماتو پر ارایي باندې په مستقیم ډول سره اړیکه لري، دولتونه اوس کوښښ کوي چې د ښې حکومتولۍ معیارونو ته د بریښنایي حکومتولی په مټ سره ورسیږي. ځکه بریښنایي حکومتولي هغه څه دي چې دولتونو ته د خدماتو د وړاندې کولو اسانه لارې ورپه ګوته کوي. بریښنایي حکومتولي د خدماتو د ترسره کولو په برخه کې ډیره ګټوره او آغیزمنه ثابته شوې ده. د بریښنایي حکومتولی پر مټ د خدماتو په ارایه کې شفافیت رامنځته کیږي، د وخت سپما رامنځته کیږي، ښاریانو خدمات پر مناسب وخت باندې سرته رسیږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کې کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کې مختلفې اسانتیاوې برابروي. د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته خي او د ښاریانو او مشتریانو رضایت ترلاسه کیږي.
خلک د بریښنایي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړې لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاضت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دلتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفي ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رایي ورکوني او داسې نورو مواردو لپاره بریښنایي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي. خلک اوس دې ته اړ نه دي چې د یو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیسټم مخته یوسي. ځکه چې د کارغذ پرانی یا بیروکراسۍ مخکینی سیسټم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یې پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډیرې چټکی سره د بریښنایي حکومتولی په لوري ګام ایښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څځه په استفاده اوس دولتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شخصي خدمات ترسره کوي چي د پخوانیو سیستمونو په پرتله ډیر ازښتمن او کامیابه دي. داسي نه چي اوس نوره هڅه نه

کوي په دي برخه کي ، بلکي د بریښنایي حکومتولی به برخه کي د لازیاتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چي نور هم د خلکو او ښاریانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرایي په برخه کي اسانتیاوي رامنځته کړي.

د څیړني ستونزه

د زیاتي بیروکراسۍ شتون او د خدماتو کمزورتیا او ځنډ په زیاته کچه سره په اداراتو کې د خدماتو وړاندې کول یا ارایه کول سخت کړې دي، نو ومې غوښتل چي ځان ته معلومه کړم چي بریښنایې حکومتولي تر کومه حده د خدماتو د ارایې په برخه کې د بیروکراسۍ کمولو او د خدماتو د ارایې په برخه کې ځنډ له منځه وړي.

د څیړني موخه

بریښنایی حکومتولی په اداراتو کي د خدماتو پرارایې باندی مثبتی آغیزي لري، او بریښنایې حکومتولي د خلکو په ژوند کي ډیري آسانتیاوې رامنځته کړې دي. د دي موضوع پر مټ د خدماتو په ارایه کي شفافیت رامنځته کیږي، د وخت سپما رامنځته کیږي، ښاریانو خدمات پر مناسب وخت باندي سرته رسیږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کي کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کي مختلفي اسانتیاوي برابروي. د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته خي او د ښاریانو او مشتریانو رضایت ترلاسه کیږي.

څیړنیزه پوښتنه

بریښنایي حکومتولي د خدماتو پر ارایې باندي کوم تاثیرات لري او دا تاثیرات د بریښنایې حکومتولی په برخه کې څومره ګټور دې ؟

د څیړني فرضیه

دا سي فکر کیږي چي د بریښنایي حکومتولی په کار اچول د ادارو د خدماتو په وړاندې کولو د فعالیتونو پر چټکتیا او موثریت او مثمریت باندي مثبت تاثیر اچولی شي او تر زیاته حده د فساد مخنیوی کیدلای شي.

د څیړني اهمیت

د دي موضوع په واسطه د بریښنایي حکومتولی تاثیرات په یوه اداره کي د خدماتو پر وړاندې کولو باندې معلومیږي او همدارنګه په دولتي ادارو کې د بریښنایي حکومتولی څخه د استفادې ګټي معلومیږي ، د بریښنایې حکومتولی لپاره د اداراتو ضرورتونه معلومیږي ، ترکومه حده ادارت عصری شوي دي او تر کومه حده پکښي د بریښنایي حکومتولی معیارونه پوره شوي دي.
د نوموړي موضوع په واسطه په ادارو کي د کړنو موثریت رامنځته کیږي ، د فساد مخنیوی کیږي او د خدماتو د چټکتیا باعث ګرځي.
د دي موضوع په واسطه زیاته بیروکراسي له منځه ځي او د کارونو په اسانتیا کي مهم رول لوبوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي عايداتو په راټولو کې زياته مرسته کوي او د دولت د پاليسيو په عملي کې زيات رغنده رول لري.
همدارنګه د دي موضوع په واسطه موږ کولای شو چي هغه ميتودونه يا لارې چارې معلومي کړو، چي
په اوسنيو ادارو کې عملي شوي وي او هغه چي نه دي عملي شوي ، معلوم کړو.
په اداراتو کې د بريښنايي حکومتولی په وړاندي چي کوم خنډونه او موانع شته، معلوم کړو، او اوس
مهال په اداراتو کې چي کوم عصري وسايلو يا ميتودونو څخه استفاده کيږي، معلوم کړو.
د نوموړي موضوع په واسطه کولای شو هغه ضرورتونه او اړتياوي مشخصي کړو چي د بريښنايي
حکومتولی لپاره په ادارو کې د خدماتو د وړاندې کولو لپاره ورته ضرورت وي، او هغه چلينجونه چي
د خدماتو په وړاندې کولو کې د بريښنايي حکومتولی مخه نيسي، راوباسو او هغه کړني چي دولتي چارو
د خنډ او ځنډ سره مخامخ کوي ، چي کومي حل لارې بريښنايي حکومتولي ورته لري، معلومي کړو.
داچي بريښنايي حکومتولي د زيات ارزښت څخه برخمنه ده، او اوس وخت کې زيات هيوادونه يا ټول
هيوادونه ورڅخه استفاده کوي، نو ددې ارزښت پوهيدولو لپاره دا موضوع د زيات اهميت څخه برخمنه
ده همدارنګه په دې موضوع کې د خدماتو پيژندل ، د خدمات ارايه او دا چي کوم موضوعات د بريښنايي
حکومتولی د خدماتو پر ارايې باندې تاثير لري او د ادارو د خدماتو په کيفيت کې پرمختګ راولي، نو
هغه موضوعات موږ ته معلوميږي.

د څيړني ميتودلوژي

په دې موضوع کې لکه څرنګه چي د بريښنايي حکومتولی تاثيرات په اداراتو کې د خدماتو پر وړاندې
کولو باندې په نظر کې نيول شوي دي، نو دا چي دا موضوع کتابتوني ده چي پر اساس يې د مختلفو
متنونو او کتابونو څخه استفاده شوې ، همدارنګه د مختلفو مقالو څخه چي په دې اړه وړاندې شوې دي،
استفاده شوې ده او د مختلفو انټرنيټي ويبپاڼو څخه هم پکښي استفاده شوې ده.

تيرو ليکنو ته کتنه

1. E_ Governance for Improved Public Service Delivery. Raifia Naz. 2009

ميتود: په نوموړی څیړنه کی د څیړونکی له خوا د Random Sampling ميتود څخه کار اخيستل
شوی دی چی ۱۰۰ کسانو څخه په پينځه ساحو کی د بريښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو د وړاندی
کولو په اړه پوښتنی شوی وی. په نومړی مقاله کی بريښنايي حکومتولی اغيزی د خدماتو په ارايی باندی
په دوو برخو ويشل شوی دی. اول - په خدماتو کی مثمريت : ۱- د اداری کړنو په اړه په صحی ډول
سره ځواب ويل۲- پر وخت د معلوماتو رسول ۳- د غبرګون ځواب ويل ۴- ريښتنولي په خدماتو کې ۵-
د خدماتو په ترسره کولو کې باور، او پوهه ۶- د رشوت د اندازې په کمولو کې د کمک او لاسته راوړني
۷- د مصارفو د اندازې په کمولو کې تاثيراو رول درلودل ۸- په کړنو کې شفافيت ، ترڅو خلکو ته هر
څه په ښه ډول واضح وي. دوهم- مؤثريت: ۱- د خدماتو په ترسره کولو کې د مصارفو کموالی ۲-
دخدماتو په ترسره کولو کی دغوره لارو چارو څخه استفاده ۳- د زياتی بيروکراسی په لمنځه وړلو کی
رول ترسو کارونه په پوره روڼتيا او لګ وخت سره د کاغذ پرانی څخه جلا ترسره شی .

2. E_ Governance and Developing Countries . Michiel Backus. 2001

ميتود: په دغه راپور کی چی موږ ته د بريښنايي حکومتولی په اړه معلومات راکوی چی د بريښنايي
حکومتولی په تعريف سره شروع کوی . وروسته د بريښنايي حکومتولی ماډل او بيا دمختلفی مقالی او
متنونو څخه استفاده کوی. د ټيکنالوژی نظريې ويل شوی دی او په دی برخه کی دوی د SWOT
انالیزیس ترسره کړی ده د پرمختګ کوونکو هيوادونو او وروسته يی هغه ستيفونه ذکر کړی دی چی
بريښنايي حکومتولی ته ورسيږی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

بریښنایی حکومتولی دخدماتو پر وړاندی کولو باندی لاندی تاثیرات لری :۱ – دخدماتو موډل : خلک به ددولتی خدماتو څخه په ښه توګه اغیزمن کیږی او خدماتو ته لاس رسی اسانه کیږی . ۲ - د سامان الاتو او توکو ضرورت : خلک چی هر سه وغواړی ان که د شپی او یا د ورزی کولای شی چی ترلاسه یی کړی . هغه که خرسول ، رانیول ، معلومات غوښتل او یا نور وی . ۳- بشریی سرچینی : دکارکوونکو په عصری ډول روزل ، دخدماتو په ښه ډول ترسره کولو لپاره د کارکوونکو چمتو کول ،او د کارکوونکو په واسطه د انترنیت له لاری دخدماتو رسول ، ۴- امنیت : په بریښنایی حکومتولی کی په زیاته توګه د کمپیوتری سیستم څخه استفاده کیږی ، نو ځکه دامنیت په برخه کی زیاته ونډه لری او کولای شی هر ډول امنیتی حملی په ښه توګه مدیریت او مخه یی ونیسی – ۵- د معلوماتو اسانتیا : دولت ته دیره اسانه خبره ده چی وکولای شی په ښه توګه تر خلکو پوری معلومات ورسوی او هم کولای شی چی د خلکو څخه معلومات په هوسا توګه لاسته راوړی .

3. Electronic Governance (E_ Governance) the committee of Ministers of the council of Europe. 2005

میتود: لکه څرنګه چی په دی مقالی کی مختلف متونه دبریښنایی حکومتولی په واسطه د وزیرانو د کمیسیون په واسطه راخیستل شوی دی . نوځکه په دی څیړنه کی استفاده ترزیاته حده متونو څخه شوی ده . نو دا څیړنه یوه کتابتونی یعنی مختلفی مقالی په کښی را اخیستل شوی دی، چی د مقالی په اخیر کی ذکر شوی دی . بریښنایی حکومتولی په دولتونو کی د خدماتو په برخه کی باید لاندی لاسته راوړنی ولری : ۱- دعامه سکتور دخدماتو قوی کول (چی سهم لرونکو جوابګویه وی). ۲- په عامه خدماتو کی د کیفیت دښه والی څخه رضایت ترلاسه کول تر څو د عامه رضایت برخمن و اوسی . ۳- باید عامه صلاحیتونه او واک لرونکی د معلوماتواو خدماتو په ترسره کولو کی د بریښنایی حکومتولی او الاتو څخه استفاده وکړی . ۴- باید په بریښنایی حکومتولی کی د خدماتو او معلوماتو پروسه معلومه وی چی چیری ،څوک او څنګه یی ترسره کوی ،یعنی خلک په دی پوه وی چی د عامه خدماتو څخه استفاده اسانه شوی . ۵- د عامه بریښنایی خدماتو جوړښت او ترتیب باید داسی وی ، چی د خلکو غوښتونکی ضروریات یی پوره کړی وی . ۶- دبریښنایی حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکی خدمات باید صحی ، منظم او په داسی بڼه وی چی عصری شکل ولری ، یعنی زاړه سیستمونه باید له منځه ولاړ شی او ځای یی نوی سیستمونه ونیسی . ۷- دبریښنایی حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندی کول باید دایمی او ډیره ساحه په بر کی ونیسی -. یعنی باید د یو خاص ، ځای او خلګو لپاره نه بلکی د زیاتو ساحو لپاره وړاندی کړل او ټول په مساویانه تو ګه باید ورڅخه برخمن شی

4. ضیاءالاسلام شیراني. په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي. ۱۳۹۶

میتود: په دې څیړنه کې استفاده د زیاتو متونو څخه شوې ده، ددې څیړنې میتود کتابتوني دی. او تر زیاته حده یې د بریښنایي حکومتولی تاثیرات پر خدماتو د مختلفو نورو مقالو څخه راخیستي دي. بریښنایي حکومتولي د خدماتو پر آرایي باندي لاندې تاثیرات لري: ۱- د وخت سپما: چې د ادارې او دولتي خدماتووړاندې کولو وخت سپما کوي. ۲- د روڼتیا تضمین : په ادارې چارو د شفافیت او کاغذ پرانی مخه نیسي. ۳- د دولتي مصارفو کموالی: کوم مصارف چې دولت پر کارکوونکو کوي ، زیات کارونه لږ خلک په لږ وخت کې ترسره کولای شي.۴- د بیروبار کموالی: په بریښنایي حکومتولی کې زیاتې چارې د انټرنیټ په واسطه ترسره کیږي، نو د زیات رفت آمد مخه نیسي. ۵- د فساد له منځه تګ: خلکو ته د دولت چارې په ښکاره ډول سره معلومیږی او خلک ورته لاسرسی په اسانی سره پیدا کوې، نو ځکه د زیات فساد مخه نیول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

حکومتولي

حکومتولۍ نوې کلمه نه ده، بلکې دا کلمه د پیړیو پیړیو راهیسې په سیاسي مطالعاتو او د حکومتولۍ په مضمونو کې تر بحث او مطالعې لاندې نیول شوې ده، تاریخ په ګوته کوې چې د سترو تمدنونو پیل او جوړښت د حکومتولۍ سره تړلی دی. په لویدیځ کې د هر چا تر مخه پلاتو یا افلاتون (Plato-BC-424) د حکومتولۍ بحث ته لاره هواره کړه. هغه په خپل کتاب (The republic) کې د باچا د مسؤلیت او د باچاهۍ د بنې په اړه خبرې کړې دي.پلاتو وایي چې باچا باید تکړه فیلسوف وي، نوموړی باید په شفافه او هدفمنده توګه د هیواد چارې مخته یوسي. پلاتو د ټولنې نظم او ترتیب ته د باچا ځانګړې پاملرنه حتمي بولي. ددې کار لپاره باید ځانګړی قانون رامنځته کړي، قوانین باید په مؤثره توګه عملي شي، ترڅو له دې لارې په ټولنه کې ثبات، امن او ټیکاو رامنځته شي. د لویدیځ سیاسي جوړښت تر دیره بریده د پلاتو د ذکر شوو اصولو او بنسټونو څخه د حکومتولۍ د رامنځته کولو لپاره کار اخیستی دی چې پیړۍ په پیړۍ یې خپل آغیزمن سیر طی کړی دی. د لویدیځي حکومتولۍ بنسټ اینودونکې د پلاتو وروسته هابس ، جان لاک ، روسو او حتی د مارکس نظریې په کې تر سترګو کیږي.

دې مفکورینو وکولای شول چې د خپلو سیاسي او فلسفي بحثونو په نتیجه کې د حکومتولۍ اساسي اصولو ته لاره پیدا کړي او هغه څه رامنځته کړي چې د حکومتولۍ ځانګړې دنده پرې نن ورځ راڅرخي. یوه خبره چې په تاریخي لحاظ د پورته مفکرینو ترمنځ شریکه ده، هغه داچې بنه حکومتولۍ د ډلییز یا ټولنیز فعالیت پایله ده، نه دا چې په انفرادې توګه ترسره کیدونکې عمل یا فعالیت وګڼل شي. د حکومتولۍ جوړښت کوم چې یوې ټولنې، ملت یا دولت خپل کړی دی، هغه د هغه ټولنې د اړتیاو او ضرورت پر اساس ترسره شوی دی. کیدای شي حتی په یوه هیواد کې د حکومتولۍ جوړښت له یوه ولایت یا ټولنیز جوړښت څخه تر بل پورې توپیر ولري. د حکومتولۍ جوړښت په دا وروستیو کې مخ پر پراخیدو دی. په ځانګړې توګه د حکومتولۍ کوم سیستم چې اوس په نړۍ کې مروج دی، دا سیستم د کرنې او صنعتي پر مختګ پر اساساتو ولاړ دی. کوم چې د رنسانس د دورې څخه راپیل شوی دی. په حقیقت کې د حکومتولۍ د ا نوی سیستم د رنسانس د دورې د زراعت او صنعت د پرمختګونو په اساساتو ولاړ دی. کوم چې د اتلسمې پیړۍ په دویمې نیمایې کې تر سترګو شو، په ځانګړي توګه کله چې د انګلستان (چارلس۱۹۹۱) د نوې عصر د حکومتولۍ بنسټونه رامنځته کړل. له دې وخت څخه دمخه د تمدنونو برخه د حکومتولۍ د نظام په جوړښت کې د ارزښت وړ ده، خو تر ځانګړې مطالعې لاندې نه ده نیول شوې. د جغرافیایي خنډونو له امله په پخوا زمانه کې د یوې سیمې د حکومتولۍ جوړښت او ترکیب په بله جغرافیه کې د احساس وړ نه وو. خو نن، د حکومتونو ترمنځ د جغرافیایي خنډونو په لمنځه تګ، د حکومتولۍ جوړښتونه یو له بل سره تړلي دي[1].

د حکومتولۍ تعریفونه:

په ساده ژبه حکومتولي د پریکړې نیول په معنا ده، او یا دا چې د هغې پروسې څخه عبارت ده، چې نیول شوې پریکړې پرې عملي کیږي. ډیرو پوهانو حکومتولي په مختلفو لارو تعریف کړې ده.

د حکومتولۍ د تعریف په اړه د علماوو او ټولنو نظریې:

---

[1] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ. صص.۴۸-۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: نړیوال بانک(۱۹۹۲)

حکومتولي د صلاحیت ، کنټرول ، مدیریت او د حکومت د واک او کنټرول د پلي کولو یا عملی کولو څخه عبارت ده.

اوسبورن او ګیبلر(۱۹۹۲)

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ یې په ټولیزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي. حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوې، د کومو له مخې چې حکومت د مدنې ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکټور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکټورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.

لانډلي میلز او سیرګیلدن (۱۹۹۲)

حکومتدارې یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي.

پادرینکا(۱۹۹۶)

وایي: (حکومتدارې د یو سیاسي جوړښت له دوامداره صلاحیت او د هغه له کړنو څخه بحث کوي، د کوم له مخې چې دا سیاسي جوړښت خپل قدرت یا صلاحیت عملي کوي).

فرانسیس فوکویاما(۲۰۱۳)

د حکومتداری تعریف داسې کوي: حکومتدارې د حکومت د وړتیاوو څخه بحث کوي، چې له مخې یې قانوني لایحې جوړوي، او هغه عملي کوي. دارنګه خدمات عرضه کوي، پرته له دې، چې حکومت دیموکراتیک وي او که نه.

روټ (۱۹۹۱)

روټ د حکومتداری لپاره خپل یو ځانګړی تعریف لري: حکومتدارې عبارت د یوې ادارې د هغه چاپیریال څخه ده، چې په هغه کې خلک(ولس) له یو بل او له حکومتي ادارو سره خبرې اترې او راکړه ورکړه وکړې.[2]

یو تر ټولو اسانه تعریف د حکومتداری کیدای سې دا وې، چې حکومتدارې د هغه سیسټم څخه عبارت ده، چې له مخې یې قوانین، مسودې، پروسې،صلاحیتونه، معیارونه، حقوق، مسولیتونه، قدرت او د لیډرشیف (مشرتابه) اړیکې له خلکو او اړونده ادارو سره نښلوي یا مطالعه کوي. حکومتدارې کیدای سې، په مختلفو بڼو تربحث لاندې ونیول سې: خصوصي سکټور حکومتدارې، نړیواله حکومتدارې، ملي حکومتدارې او سیمیزه حکومتدارې.

[2] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ.. صص.۴۸-۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چي حکومتداري د پریکړو نیول او د هغو د عملي کولو څخه عبارت ده، نو له دې امله د حکومتداری په مطالعه کې د ټولو هغو خواوو مطالعه لازمي ده، د پریکړې نیول په پروسه کې آغیز لرې او دارنګه په ټولو هغو جوړښتونو رسمي او یا غیر رسمي هم بحث کول لازمي دي، چي د پریکړې نیولو د عملي کولو په پروسه اغیز لري.

په حکومتداری کې آغیزمن فکتورونه:

په حکومتداری کې حکومت د پریکړې نیولو په پروسه کې یو برخه یا جز دی، د نورو برخو ګډونوال د حکومتداری د بنې یا اړوندې پریکړې سره توپیر لري، د مثال په ډول په کلیو او بانډو کې د حکومت څخه پرته کیدای شي، د مځکو لوی مالکان(خانان)، مذهبي مشران، د بزګرانو اتحادیې، بزګران، انجوز ، تحقیقاتي ادارې، بانکونه او سیاسي کړی کیدای شي د آغیزمنو برخو په توګه یادي شي. په ښارې یا لویو ښآرونو کې حالت لا زیات پیچلی کیږي. په ملي کچه د پورته ذکر شویو جوړښتونو یا کردارونو څخه ورهاخوا، رسنی نړیوالي ادارې یا کردارونه، مرستي ورکوونکي ادارې او دارنګه ګڼ شمیر نور جوړښتنونه کیدای شي په نظر کې ونیول شي. چی کیدای شي د پریکړي نیولو په پروسه کې آغیز ولرې یا د پریکړې په عملي کیدلو کې کردار ولوبوې. د حکومت یا نظامي جوړوښتونو یا کردارونو پرته دا نور ټول جوړښتونه کیداي شي د مدني ټولنې په آړانه کې مطالعه شي. په ځینو هیوادونو کې د مدني ټولنو څخه پرته منظم جرمي ګروپونه ډلي کیدای سي د پریکړي نیولو په پروسه کې آغیزمن کردار ولرې، په ځانګړې توګه په لویو ښآرونو کې.

دارنګه رسمي دولتي جوړښتونه یا اداري دي، چي د پریکړې په عملي کولو کې نیغ په نیغه آغیز لري. په ملي کچه غیرې رسمي د پریکړې نیولو جوړښتونه یا غیري رسمي سلاکاران یا مشاورین کیدای شي آغیزمن کردار ولوبوي، یا کیدای شي منظمي غیري قانوني ډلي، لکه د مځکو مافیا د پریکړي نیول پروسه تر آغیز لاندې راولي. پورته ذکر شوي پریکړې یا آغیزي د اداري فساد د موجودتیا بیلګې دي، چي په ګڼو هیوادونو کې په ځانګړې توګه په افغانستان کې د حکومتداری په هره برخه کې ترسترګو کیږي.

ښه حکومتداري:

ښه حکومتداري د ټاکل شویو موخو په آغیزمنه او مثمره توګه ترلاسه کولو ته وایې، په ښه حکومتدارۍ کې د صلاحیتونو د استعمال مشروعیت موجود وي او د ښې حکومتداری له لارې د حکومت مشروعیت ورځ تر بلې غښتلی کیږي. څوګه چي حکومتداري د ژوند له هرې برخې سره اړخ لري، له دې امله د حکومتداری د ښه والي او بد والي د معلوموولو لپاره وسایل یا لارې سختې دي، چي په ټولیزه توګه پرې حکم وشي. خو کله چي د حکومتداری په پایله کې لاندې لاسته راوړني یا فعالیتونه په سمه توګه ترسره شې، موږ ویلای شو، چي په ښه ځکومتدارۍ رامنځته شوې ده.

1 - د هیواد ملي حیثیت ساتل
2 - د کورني امنیت ساتل او ټولنیز نظم ته لار هوارول
3 - د عامه خلکو د رفا او بهبود لپآره سیاسي، ټولنیزي او اقتصادي تګلارې جوړول
4 - پورته ذکر شوي یا جوړې شوې تګلارې عملي کول، د هیواد دننه ټولو خلکو ته په متوازنه یا مساوې توګه خدمات وړاندې کول.
5 - د حکومتداری د فعالیتونو د ترسره کولو لپاره د سرچینو برابرول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه حکومتدارۍ د شفافیت ، حساب کتاب او مشارکت د ارونو د احترام په معنا ده. ښه حکومتدارۍ دارنګه موثره او متوازنه وي. ښه حکومتدارۍ د قانون حاکمیت رامنځته کوي. ښه حکومتدارۍ د دې ضمانت کوي، چې سیاسي، ټولنیزي او اقتصادي پریکړې د خلکو په خوښه او د ټولنیز رضایت پر بنسټ نیول کیږي. او د پریکړې نیول په پروسه کې د ټولو خلکو ږغ ته احترام کیږي، په ځانګړې توګه د اسیب پذیرو، غیرب او د بغل ته شوو یا حاشیې د ښکیلو کسانو د غږ احترام لازمي بولي.

لومړی مبحث : د ښې حکومتداری اساسې پېښې[3]

1 - اقتصادي،
2 - سیاسي،
3 - اداري

لومړی مطلب : اقتصادې پېښې

اقتصادي حکومتدارۍ د هغو پریکړو د پروسو(تګلارو) په معنا ده، چې د هیواد په اقتصادي فعالیتونو آغیز لري او دارنګه ددې اقتصادې فعالیتونو اړیکه له نورو اقتصادې اړیکو او بنسټونو سره آغیزمنه کوي. دا حکومتدارۍ په ځانګړې توګه په متوازن پرمختګ، غربت او د ژوند کولو په معیار آغیز ښندې.

دوهم مطلب: سیاسې پېښې

سیاسي حکومتدارۍ عبارت د پریکړې نیولو د هغې پروسې څخه، چې په پایله کې یې پالیسی او تګلارې جوړیږي.

دریم مطلب اداري پېښې

اداري حکومتدارۍ د پالیسیو د عملي کیدا څخه عبارت ده.

نو ویلای شو، چې ښه حکومتدارۍ عبارت د هغه پروسو او تشکیلاتو څخه ده، چې سیاسې تګلارې ټاکې، او د ټولنې او اقتصاد ترمنځ اړیکې جوړوي.

د ښې حکومتدارۍ لپاره کلیدې ځانګړنې د سیاسې ارادې شتون او کارې ظرفیت وجود دی. سیاسې اراده د ښې حکومتدارۍ د فعالیتونو خپلول او په قصدې توګه د ښې حکومتدارۍ د ځانګړنو پاللو ته وایې. د کارې ظرفیتونو وجود هغه وخت رامنځته کیدای شي، چې مشرتابه یا لیډر شیف وکولای شی، چې سیاسي، بیوروکارتیک او نظامي جوړښتونه د ښې حکومتدارۍ په لورې منظم کړي. د حکومتدارۍ د ښه والي اندازه د هغې د کړنو یا فعالیتونو پر اساس ترسره کیږي. کله چې په دولت کې د ښې حکومتدارۍ لپاره سیاسي اراده شتون ونه لري، دولت نه شي کولای د هیواد په کچه د ښه حکومتدای رامنځته کړې، چې په وروسته پاته هیوادونو کې لکه بنګلدیش ، اندونیزیا او ګڼو نورو هیوادونو کې یې مثالونه تر سترګو کیږي. ښه حکومتدارۍ د ولسوالکۍ سره نیغ په نیغه اړیکه نه لري، بلکې د دې پرځای د حکومتدارۍ اړیکه د حکومت د فعالیتونو سره نیغ په نیغه ده، چې آیا حکومت کولای شې ټاکل شوي موخې په موثره توګه ترلاسه کړي او که نه؟ د ښې حکومتدارۍ مثال کولای شو د سنګاپور د هیواد د ورکړو، چیرې نه یوازې سیاسې اراده د ښې حکومتدارۍ لپاره شتون لري، بلکې ددې ترڅنګ وړ ظرفیتونه د حکومت په کچه موجود دي، چې کولای شي په موثره او مثمره توګه عامه خدمات وړاندې

[3] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ. کندهار. صص.۵۳-۵۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او ټاکل شوي موخي د هیواد په ګټه حاصل کړي. د بدې حکومتدارۍ تعریف له همدې ځایه کولای شو وضعه کړو، کله چي په دولت کې د ښې حکومتدارۍ د رامنځته کولو لپاره سیاسي اراده موجوده نه وي او دارنګه اړین ظرفیتونه د ښې حکومتدارۍ د رامنځته کولو لپاره په کاره وانه چول شي، موږ کولای شو، چي ووایو، چي په نوموړي هیواد یا دولت کې بده حکومتداري موجوده ده.

د بدې حکومتدارۍ شتون په هیوادونو کې د دولتونو د ماتیدا یا راپرځیدلو سبب کیدای شي. د سینګاپور د هیواد لومړي وزیر ګوچک ټونګ د سنګاپور د ښې حکومتدارۍ درې فکتورونه داسي په ګوته کړي دي: د حساب کتاب، شفافیت شتون، له اوږده مهاله ټولنیز مشارکت او بلاخره ټولنیز عدالت. په ښه حکومتداري کې پلانونه ، ستراتیژۍ او تګلارې د اوږدمهاله د پاره جوړیږي، نه داچي د لنډ مهاله لپاره د خلکو د خوشحاله کولو د پاره د لنډ مهاله پلانونو او تګلارو ته پاملرنه وشي.ددې لپاره چي دا کار ترسره شي، موږ د حکومت په سر کې د غښتلي لیډرشیف شتون ته اړتیا لرو، کوم چي باید روښانه لرلید یا ویژن ولري او روښانه او ښکاره راتلونکې ته سمه لار.

بریښنایي حکومتولي

په اوس مهال کې د کوم مهم فرست چي موږ ته د عصري عرتباطی او اطلاعاتي ټکنالوژۍ له کبله په لاس راغلی، هغه له دغې ټکنلوژۍ څخه په ښه حکومتولۍ کې کار اخیستل دي. د ټولنې د چارو په اداره کولو کې له همدې نوې ټکنالوژۍ څخه کار اخیستل د بریښنایي حکومت رامنځته کولو لامل ګرځي. موږ د ټکنالوژۍ په واسطه کولی شو، د دولتونو سیستم داسې جوړ کوړ چي ټولو ته په اسانه د لاسرسي وړ او ځواب ویونکی وي. د دولتونو لپاره د ښې حکومتولی یو اړخ هم بریښنایي حکومتولي د حکومتونو لپاره د مدیریت او د چارو د تنظیم هغه نوې تګلاره ده چي له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو سره عملي کیږي. په اوسني عصر کې د مختلفو لاملونو له کبله دولتونه دې ته اړ شوي چي د ټولنې په اداره کولو کې له نویو لارو چارو کار واخلي. همدارنګه د ټولنې او خلکو هیلې هم له دولت څخه ورځ تر بلې تیازتیږي، دوی غواړي کارونه یې په دولتي ادارو کې پرته له ځنډه او په ښه توګه ترسره شي.

دوی نه غواړي په قطارونو کې د یوه لاسلیک په موخه ساعتونه ودریږي، دوی نه غواړي د یوه کوچني کار لپاره په ورځو وزغلي؛ نو ددې ټلو له پاره دولتونه اړ دي چي په خپله حکومتولي کې د نوي له نوې ټکنالوژۍ څخه کار واخلي او د هغې په مرسته د خپلو خلکو او ټولنې کارونه پرته له ځنډه په ښه توګه ترسره کړي. بریښنایي حکومتولي د دولتونو له لوري د هغو شرایطو برابرولو ته وایي چي له مخې یې دولتي اداري د اوونی اووه ورځي، شپه او ورځ د خپلو خلکو په چوپړ کې وي. بریښنایي حکومتولي دې ته وایي چي حکومتونه، دولتي امورو ته د خلکو او مختلفو ټولنو لپاره د ساده او آسانه لاسرسي په موخه له نوې ټکنالوژۍ څخه کار واخلي. [4]

بریښنایي حکومتولي د حکومتولۍ هغه اړخ دی چي پرته له کومې واسطې خلکو ته یو شان خدمتونه وړاندې کړي. بریښنایې حکومتولي له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو سره خلکو ته د ښو خدماتو وړاندې کول او د دولت دننه بیا جوړوني ته وایې. بریښناني حکومت یوازي دا معنا نه ورکوي چي د هر مامور یا دولتي کارمند بر میز دې یو کمپیوتر ایښی وي، بلک بریښنايې حکومتولي موخي پالي، د دولتونو له لورې خلکو او ټولنې ته د امورو او چارو په ترسره کولو کې بنسټیز تغییرات غواړي. په یوه هیواد کې د نوې ټکنالوژۍ وده او د اطلاعاتو په برخه کې د خلکو او مختلفو ادارو د غووښتنو تغییر او زیاتوالی هغه څه دي چي دولتونه د بریښنایي حکومتولی لپاره اړ کوي. بریښنایې حکومتولي خلکو ته په لوړ کیفیت د خدمتونو وړاندي کولو کې ښه رول لزي او ډیرې آسانتاوې رامنځته ککوي. خلک کولی

---

[4] ضیاءالاسلام . شیراني . په افغانستان کې بریښنايي حکومتولي.صص ۱-۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي يوازې په څو ساعتونو کې هغه څه ته لاس رسۍ و مومي چې پخوا به يې په ورځ يا په اوونيو انتظار ورته کاوه.

د برېښنايي حکومتولی تاريخچه

د برېښنايي حکومتولی يا (e-Gov) کلمه په ۱۹۹۰ په آخيرو کې رامنځته شوه، مګر په دولتوني سازمانونو کې د کمپيوټر ټکنالوژۍ استعمال بيا د کمپيوټر د تاريخچې د شروع ته رسيږي. يو تاريخي اثار چې د کريمير په ناخه شخص د IT استعمال په دولت کې تر نامه لاندې جوړ کړی وو په ۱۹۷۰ کلونو کې چې دغه اثر د معلوماتي ټکنالوژۍ استعمال په دولتي چارو کې څرګندوي. مګر اوسنۍ برېښنايي حکومتولي کلمه د دولت څخه دباندې استعمال باندې هم اطلاق کيږي او بحث کوي، لکه د ښآريانو ته د خدماتو وړاندې کول.

هغه پخوانۍ د برېښنايي حکومتولی کمپيوټرې موضوعات لکه د آفيس استعمال او نور د اوسنيو څيړنو اړونده اوس نه دي، بلکې په اوس وخت کې د برېښنايي حکومتولی په اړه څيړنيز موضوغات يا داخل موضوعات لکه تصميم نيونه، برېښنايي خدمات، دولتي او خصوصي خدماتي پروسې او نور داخل دي. لکه څرنګه چې د E-Commerce يا برېښنايي ډول سره تجارت رامنځته شو، همداشان برېښناې حکومتولی هم د انټرنيټ په پرمختګ سره رامنځته او زيات استعمال شوه. خو برېښنايي حکومتولي يوازې په انټرنيت پورې نه ده تړلي ، په اوس وخت کی د برېښنايي حکومت ولي په برخه نوي نوښتونه راغلي چی د برېښنايي حکومتولي په واسطه اوسني ترسره کيدونکي خدمات يوازې ماسيوا د انټرنيټ څخه هم ترسره کيدای شي، لکه، د ډاټابيس استعمال، برېښنايي تذکيرې اونور.. د برېښنايي حکومتولی د پرمختګ يا په کار اچولو لپاره په اوسني وخت کې زيات کنفراسونه او اثار وړاندې شوي دي، چې ترڅو د برېښنايي حکومتولی ته پرمختګ او خپل خدمات آسانه کړي. مثال لکه G8 telecities and the association of municipalities conference او همدارنګه مختلف جورنالونه لکه د برقي حکومت د څيړني نړيوال جورنال (IJEGR) ، د برېښنايي حکومت جورنال(EOG) .

مختلفی سروې ګانې يا څيړنې د مختلفو نړيوالو څيړنيز مرکزونو او يا عالمانو په واسطه ترسره شوي دي، چی د برېښنايي حکومتولی تاثيرات د خدمات پر پرمختګ باندې وڅيړي. مختلف کتابونه او ليکچرونه د برېښنايي حکومتولی په اړه د مختلفو سازمانونو او انستيټونو په واسطه ترسره شوي دي،

د برېښنايي حکومتولی جوړښت

د ترسره شوو مطالعاتو له مخې د برېښنايي حکومتولی په برخه کې د لاندې څلورو برخو اړيکې مهمې دي. دا څلور برخې د برېښنايي حکومتولۍ هغه مهمې څلور ستنې ګڼل کيږي چې ټولې هغه اړيکې په کې رانغښتل شوې، چې د برېښنايي حکومت روح بلل کيږي. دا څلور برخې موږ ته ښيي چې د برېښنايي حکومتولی له لارې کومې برخې له خلکو سره اړيکې رامنځته کوي.

د دولت او خلکو اړيکه: (Government to Citizen) يا (G2C)

په برېښنايي حکومتولی کې تر ټولو مهم او پراخ اړخ د دولت او خلکو ترمنځ متقابلې اړيکې دي. په دې برخه کې په الکترونيکي بڼه د خلکو څخه دولت اطلاعات ترلاسه کوي او بيرته په همدې طريقه خلکو ته د دولت له لوري خدمات وړاندې کيږي.

د دولتي ادارو خپل منځي اړيکي (Government to Government) يا (G2G)

په دې ډول تعامل او اړيکو کې هغه مختلفې ادارې چې اطلاعاتو ته اړتيا لرې کولی شي د نورو دولتي ادارو سره له شته اطلاعاتو څخه ګټه واخلي او خلکو ته په سرعت سره خدمات وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولتي ادارو او خصوصي سکټور اړیکي(Government to Business) یا (G2B)
د دولت او خصوصي سکتور ترمنځ اړیکه هغه اړیکه ده چي د بریښنایي حکومتولۍ په برخه کې یې نظر نورو ته ډیر پرمختګ کړی دی. په دې برخه کې د مالیې ورکړه، د اطلاعاتو ترلاسه کول، د مختلفو تسهیلاتو وړاندې کول او د جواز ترلاسه کولو لارې چارې، ټول هغه څه دي چې د دولتي ادارو او خصوصي سکتور د تعامل په برخه کې د پام وړ بلل کیږي.

د دولت او دولتي کارکوونکو اړیکې(Government to Employees) یا (G2E)
د کارکوونکي ضخصي معلومات او د دوتلي ادارو او کارکوونکو ترمنځ نور د اړیتا وړ معلوماتو تبادهله په دې برخه کې راتلی شي.

بریښنایي حکومتولۍ ته اړتیا

دا چې د وخت په تیریدو سره د انسنانو په فکرونو کې تغیر رامنځته کیږي ، نو همدا شان د انسانانو په غوښتونو کې هم د وخت په تیریدو سره تغیر رامنځته کیږي او د ټولني او دولت څخه غواړي چې کارونه په ډیره ښه بڼه او جلا بڼه چې د خلکو لپاره پکښې اسانتیا رامنځته شوې وي، ترسره کړي. نو حکومتونه اړدې چې خلکو لپاره خپل خدمات نور هم په ښه بڼه ترسره کړي ، نو ځکه دوی د بریښنایي حکومتولی څخه استفاده کوي. چې بریښنایي حکومتولي خلکو ته ددې چانس ورکوي چې د دولتي او همدارنګه د شخصي خدماتو څخه اسانه او موثره توګه استفاده وکړي او خپل مشکلات په اسانۍ سره تر دولت پوري ورسوي. دا چې ولي باید یو دولت بریښنایي حکومتولي په ځان کي راولي یا په خپل دولت کې بریښنایي حکومتولي عملي کړي او یا هم کار ترې واخلي په لاندې ډول به بحث باندې وکړو:

۲۴/۷ : د خدماتو موډل

سیستمونه باید په نوې معیار سره برابر کړل شي، تر څو خلک په اونۍ کې اووه ورځي ، شپه او ورځ د دولتي خدماتو څخه ګټه واخلي. نو دولتونه اړدي چي د بریښنایي حکومتولي په واسطه خپل خدمات او معلومات خلکو ته په اوونۍ کې اووه ورځي د شپې او د ورځې وړاندې کړي، ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي. خلک چي کوم څه غواړي باید په هغه وخت په اسانۍ سره ورته اماده وي، یعني که چیري یو ضروري کار د شپې په مابینځ کې هم یو چاته پیښ شي ، نو دولت باید خپل خدمات آماده ورته ولري او د نوي بریښنایي سیستمونو او حکومتولی په واسطه دولت کولای شي، چي خپل دارنګه خدمات خپلو ښاریانو ته وړاندې کړي. مثال د ټلیفون پر ځای د ا-میل یا همدارنګه د مسینجر کارول او باید لاسرسی ورته پر وخت باندې وشي. همداشان د فکس او فوسټ پرځای باید د نوې سیستمونو څخه استفاده وشي ترڅو خلک ارتباطات په ښه شکل یو د بل سره ولري.

بشري سرچیني[5]

پخوانۍ ډول سره د بشري سرچینو روزل او یا هم د بشري سرچینو څخه د پخوا په توګه کاریګر کار اخیستل د عصري نړۍ خواهش نه دی او باید کارمندانو ته په نوې بڼه روزنه او د اوسنیو بریښنایي آلاتو لکه انټرنیټ ، کمپیوټر او نور هغه آلات چي په دولتي یا اداري سطحه د کارمندانو لپاره ضروري وي ورکول ترڅو کارمندان خدمات په نوي او انلاین بڼه ترسره کړي. کارمندان باید د نوي سامان آلاتو څخه راضي و اوسي او د خپلي وظیفي په جریان کي د کار په وخت کي استراحتمند و اوسي، او هغه پخواني

[5] مایکل بکاس. بریښنایي حکومتولي او پرمختیایي هیوااددونه.صص. ۷-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آلات او عادتونه چي ده به د وظيفي په جريان کې ترسره کول باید په نوي مواردو او وظیفوي کارونو او نورمونو باندي واوړي.

بشري قوه باید خلکو ته خدمات په ډیره ښه او نوي بڼه ترسره کړي ترڅو مشتریان هم په دولتي او هم په شخصي سکتور کې ورڅخه راضي و اوسي. خپل کارکوونکي باید IT په مهارتونو باندي سمبال او بریښنایي آلات ورپیژندل شوي وي. دولت باید د شخصي سکتور سره په مقایسه کې ښه کاري قوه ولري ترڅو وکولای شي د ننی انټرنیټي نړۍ غوښتنې او خواهشات ورپوره کړي.

امنيت

لکه څرنګه چي کمپیوټري سیستمونه د بهرني حملو په وړاندې حساس دي، دارنګه دولتونه هم خپلي دیرې کلیدي کړنې(معلومات، پروسې، تبادلي) د انټرنیټ پر مټ ترسره کوي، نو هغه هم د بهرنیو حملو په وړاندې ډیر حساس دي، او کیدلای شي چي د دوی معلومات په هوسا ډول سره هیک یا تر حملي لاندې راشي، چي دولت ته زیات تاوان او زیان رسولی شي، نو ددې لپاره ضروري ده چي دولت نوي ICT سره ځان بلد او د بریښنایي حکومتولی د نوي ابزارو او طریقو څخه ځان خبر او په ځان کې راولي. دا ساتنه د مختلفو ابزارو په وسیله تر سره کیدلای شي، لکه د ویروس ضد پروګرامونه، فایروال ګیټوې، د فاسورډ ټکنالوژي او نور امنیتي مواد چي کولای شي، دولتي معلومات حفظ کړي.

محروميت

هغه معلومات چي دولت یې خلکو ته ورکوي، چي د خلکو او تجارتونو په باره کې دي، کوم چي اکثریت وخت د کمپیوټري سیستمونو په واسطه خپریږي(ځینې وخت پر ورقو باندې هم ترتیب شوي وي). مګر کله داسې هم پیښیږي چي ځیني معلومات عامو خلکو ته ورکول تاوان لري، خلکو ته ضرر رسوي، نو دولت هغه معلومات پټ ساتي. دولت باید د خلکو شخصي معلومات پټ وساتي، نو دغه معلومات باید هغه دلې چي د دولت څخه جلا کار کوي باید محرم شي، نو د معلوماتو د محرومیت لپاره مختلفو دولتونو مختلف قوانین وضعه کړي دي، نو ددې معلومات لپاره دا ضروري چي دولت بریښنایي حکومتولي په ځان کې راولي او ګټه ترې واخلي.

IT ځانګه

د بریښنایي حکومتولی په عملي کولو سره دولتونه اړدې چي د IT خدماتو څخه استفاده زیاته کړي، د IT د برخي پر مخ بیولو لپاره دولتونه اړ دي چي داسې سیستمونه په کار واچوي ، تر څو د IT پر مټ خپلي کړني ترسره کړي، سافټویرونه جوړ کړي، هارډویر نوي سیستمونه رامنځته کړي او نوي ساختمانونه رامنځته کړي.

د بریښنایي حکومتولی آغیزي

د بریښنایي حکومتولی ستراتیژیکي آغیزي او تاثیرات دا دي چي د ټولو ډلو لپاره که دولت دی، که خلک دي او که تجارتونه دي، غواړي حکومتداري ورته اسانه او تقویه کړي. د ICTs استعمال کولای شي چي دغه ټولي ډلې سره ونښلوي او ددوی کړنو ته پرمختګ ورکړي. د بریښنایي حکومتولی استعمال دا معنا لري، چي ښه حکومتداری ته وده او هڅونه کوي. څکه د بریښنایي حکومتولی په واسطه موږ کولای شو چي ښه حکومتولي په اسانۍ سره راولو ، د بریښنایي حکومتولی آغیزه پر دولت او دولتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو باندې دغه ده ، ترڅو ښه حکومتولی ته لاره پیدا کړي. ښه حکومتداري خو دا معنا چې د یو هیواد اقتصادي، اداري او سیاسي چارې په ښه ډول سره په ټولو برخو کې ملي او محلي سطحه ترسره شي. [6]

د بریښنایي حکومتولی سیاسي آغیزې

1 - خلک د دولت د کړنو څخه راضي وي

کومې کړنې چې دولت د بریښنایي حکومتولی پر مټ ترسره کوي، نو خلک ورته په اسانی سره لاسرسی پیدا کوي. کوم خدمات چې دولت خلکو ته د انټرنیټ او نورو بریښنایي وسایلو په مرسته وړاندې کوي ، تر هغه چې خلک یې په خپل لاس یا د کاغذ پرانۍ په واسطه ترسره کوي، ډېر جلا او توپیر لرونکي دي، د بریښنایي وسایلو په واسطه ترسره کیدونکي کړنې ډېرې اسانه، ژر او پروخت ترسره کیږي. نو ځکه ورڅخه خلک راضي وي.

2 - په سیاسي پروسو کې د خلکو ونډه:

د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه دولت کولای شي چې په سیاسي پروسو کې خلک ژر داخل او خلکو ته د تصمیم نیونې برخه ورکړي او یا یې د سیاسي جریاناتو څخه په لنډ وخت کې خبر کړي. مثال کله چې رفرنډوم کیږي، نو د بریښنایي وسایلو په مرسته کیدلای شي، چې په ډېره اسانی سره د زیاتو خلکو غوښتنې وغوښتل او وکتل شي.

3 - په رایه ورکونه کې د خلکو پراخ او سانه ګډون

کله چې رایه ورکوونه د بریښنایي حکومتولی د ابزارو په واسطه ترسره کیږي، نو په لږ وخت کې زیات شمیر کسان کولای شي، چې بې له کوم تکلیف څخه رایه اچونه وکړي او د خپلو رایو نتیجې په دیرې اسانی سره وویني.

د بریښنایي حکومتولۍ اداري آغیزې

1 - اداري خدماتو اسانتیا: کوم اداري خدمات چې د ادارو او کارمندانو له خوا څخه و خپلو مشتریانو یا ګډونوالو ته وړاندې کیږي ، د پخواني سیستمونو په پرتله د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه په ډېره اسانی سره کولی شي چې ترسره یې کړي، د پخوانی پیچلي او مغلقو بیروکراتیکو کړنلارو پر ځای د نوو بریښنایي وسایلو په واسطه ترسره کیدونکي خدمات د مشترایانو او ښآریانو لپاره ډېرې اسانتیاوې برابرې کړي ترڅو خلک اداري مرحلې په ډېره اسانی سره پرته له ځنډه څخه خپل کار ترسره کړي. ډاټابیس سیسټم ، د بریښنایي تذکیرو ویش، د بریښنایي پاسپورټونو جوړول او نور هغه موضوعات دي چې اوس یې ښآریانو او عامه خلکو ته زیاتې اسانتیاوې برابرې کړې دي.

2 - د کارکوونکو رضایت د خپلو وظیفو څخه: کومې وظیفې چې په پخوانیو سیستمونو باندې ترسره کیدلې چې اوس په عصري نړۍ کې د بریښنایي حکومتولی بر مټ ترسره کیږي، د کارمندانو د رضایت سبب شوي دي، چې پخوا وختونو کې د کاغذ او پوست په واسطه یو خبر تلی او راتلی ، خو اوس د ای-میل ، سایټونو او نورو شبکو په مرسته ترسره کیږي چې کارمندانو د خپلې وظیفې څخه رضایت ښیي.

3 - د کارمندانو ترمنځ د همکارۍ د کچې زیاتولی: د بریښنایي حکومتولی د وسایلو په واسطه په ادارو کې کارمندان کولای شي، چې په اسانی سره یو د بل سره اړیکه ټینګه کړي، چې د مختلفو بریښنایي

[6] د اروپا کنسیل. بریښنایي حکومتولي.صص. ۸-۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

الاتو لکه کمپیوټر، انټرنیټ، سایټونه، اپلیکیشنان لکه وټس آپ، ای- میل او نورو په واسطه. دوی د دې وسایلو پر مټ په ډیره اسانۍ او لږ وخت کې یو د بل سره اړیکه ټینګه وي، یو د بل معلوماتو څخه خبریږي او یو د بل په کارونو کې مرسته او کمک کولای شي. نو ځکه د په یوه اداره کې د همکارانو ترمنځ په یوه اداره کې همکارۍ زیاته ترسترګو کیږي.

د بریښنایي حکومتولۍ اقتصادي آغیزې

1 - د مالیاتو په راټولولو کې اسانتیا:

په کومو لارو چې پرمخ وده هیوادونو کې مالیات راټولیږي ، ډیر داسي بریښي چې مشکلات او ستونزې پکښې کې وي، خو د نوی بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو په واسطه دولتونه کولای شي مالیات پرته له کوم داخلي مشکل څخه په ډیره اسانۍ سره راټول کړي. د مالیاتو لپاره د ټولو مالیه ورکوونکو ثبت او راجستر، د ټولو لپاره د خاص ډاټابیس شتوالی، د بانکي اویزونو په مرسته سره د مالیاتو جمع کول هغه وسایل دي چې د دولت سره په اقتصادي برخه کې زیات کمک کوي.

2 - د بریښنایي حکومتولۍ په شتون کې د اقتصادی رکود کمزورتیا

دولتونه هغه وخت زیات د اقتصادي رکود سره مخ کیږي چې تر داخلي عایدو یې مصارف ډیر وي، نو د بریښنایي حکومتولۍ په مټ دولتونه کولای شي چې خپل ځان د اقتصادي رکود څخه وساتي.

3 - د سپما موجود والی

د بریښنایي حکومتولۍ په مرسته سره هرڅوک کولای شي، په خپلو مصارفو کې کموالی راولي، مثال که یو څوک د کتاب ویلو شوق لري، نو یو کتاب کیدای شي چې ۲۰۰ افغانۍ بیه ولري، اما هغه کتاب په PDF بڼه ده ته زیات اقتصادي تامیدلای شي، یا مثال یو څوک بهر ته د زده کړې لپاره ځي، نو ورڅخه زیات مصارف کیږي ، نو د بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو په مټ کولای شي چې انلاین زده کړه وکړي چې زیاته مؤثره او مثمره ورته تمامیدای شي، یا دولت ددې پرځای چې څوک د ارزیابۍ لپاره یوې پروژې ته واستوي ، هغه پروژه د انټرنیټ پر مټ په انلاین بڼه ګوري. نو ځکه په داسي حالت کې د بریښنایي حکومتولۍ ابزار او توکي د سپما په برخه کې زیات اقتصادي تامیدلای شي.

د بریښنایي حکومتولۍ ټولنیزې آغیزې

بریښنایي حکومتولي خلک د اوسنیو معلوماتو څخه په ډیره ښه بڼه او ژر خبروي، د نړۍ په هر ګوټ چې خبر خپور شي خلک ورڅخه خبریږي.همدارنګه خلکو ته د دوی په شخصي ژوند کې زیاتي اسانتیاوې برابروي، خلک کولای شي چې په انلاین بڼه خپل معلومات شریک او د نورو د حال څخه ځان خبرکړي، بې له کوم محدودیت څخه زده کړې وکړي، په ډیره اسانه توګه سره رایه ورکړي، د خپل ځان او راتلونکې په اړه تصمیم ونیسي، په دولتي او ټولنیزو مسایلو او تصمیم نیونو کې په پراخه توګه ګډون وکړي. ځکه د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه ترسره کیدونکې خدمات ډیر ساده ، اسانه ، شفاف، حساب درلودونکي، موثره او مثمره دي، ترڅو ورڅخه په مکمل توګه ښارېان ، تجاران او نور عامه وګړي استفاده وکړي. پورته هغه اغیزې وې چې په یوه سیمه د بریښنایي حکومتولۍ په راتګ سره یې بریښنایي حکومتولۍ پر یوه هیواد باندي لري. تر څو هغه هیواد ته پرمختګ ورکړی او په نوی ICT ټکنالوژۍ سمبال هیواد ورڅخه جوړ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک د بریښنایي حکومتولی څخه زیات اغیزمن کیږي

د بریښنایي حکومتولۍ څخه هغه څوک آغیزمن کیږي چې غواړي بریښنایي حکومتولی په ځان کې راولي، او غواړی د بریښنایي حکومتولي د ابزارو څخه په استفاده وکړي. خو هغه هیوادونه چې د بریښنایي حکومتولۍ څخه استفاده کوي یا یې په ځان کې بریښنایي حکومتولۍ راوستلي ده، نو چې څوک ورڅخه آغیزمن کیږي دا به په لاندې موضوع کې تربحث لاندې ونیسو. [7]

1. ښاریان
2. سیاسي اشخاص
3. دولت
4. عامه اداري
5. خدمات
6. دیموکراسي.

ښاریان

چې په زیاته توګه د بریښنایي حکومتولۍ څخه آغیزمن کیږي ، ځکه په بریښنایي حکومتولۍ کې زیات تینګار پر دې باندې شوی دی چې ښاریانو ته خدمات په ښه دول سره وړاندي شي هغه که د دولتي سکټور څخه وي او که د شخصي سکټور څخه وي. د ښاریانو لاسرسی و معلوماتو ته همدارنګه د ښاریانو لاسرسی د دولتي پروسو او تصمیم نیونو ته هغه څه دي چې ښاریان د بریښنایي حکومتولۍ څخه آغیزمن شوي دي،یعني که بریښناني آلات نه وي، نو کیدالای شې چې ددي شیانو څخه محروم پاته شي.

سیاسي اشخاص

دا هغه څوک چې په دولت کې پراخه توګه سره برخه اخلي او د دولت په لوړو پوستونو کې قرار لري او د رایې اچوني او نورو طریقو څخه د خلکو ملاتړ د ځان کوي. سیاسی اشخاص خپل نظر د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه د تلویزیون ټولنیزي میډیا او نورو الاتو په مرسته تر خلکو او ښاریانو پوري رسوي. دوی کولای شي چې خپل نظر په ډیري اسانۍ سره تر ښاریانو او دولت پوري ورسوي. بریښنایي حکومتولي دغو اشخاصو ته په ډیره ښه بڼه سره د سیاسي موخو په ترسره کولو کې کمک کوي.

دولت

دولت د بریښنایي حکومتولۍ په مټ د خپلو ښاریانو رضایت له ځانه سره لري. خلکو ته خدمات د بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو لکه انټرنیت، کمپیوټرونو ، ډاټابیسونو او نورو وسایلو پر مټ خپل خدمات خلکو ته وړاندي کوي. خلک اوس کولای شي چې دبرق بیل له تګ او تکلیف څخه په اسانه او ارزانه توګه جمع کړي، اداري کارمندان کولای شي، خپل د وظیفي ځینی برخي په خپل د اوسیدو ځای کې په اسانۍ سره ترسره کړي، دولتونه د بریښنایي حکومتولۍ د شبکو WLAN او نورو له لاري په اسانۍ سره یو د بل سره تماس نیسي او خپلي سیاسي موخي پالي. نو دولت د بریښنایي حکومتولۍ د خدماتو څخه په زیاته اندازه استفاده کوي او د بریښنایي حکومتولۍ څخه په زیاته توګه اغیزمن کیږي.

[7]ایرن. بریښنایي حکومتولي او بریښنایي حکومت.صص. ۱۳-۱۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه اداري
هغه ځایونه دي چي په زیاته توګه په ننۍ عصري نړۍ کې بریښنایي حکومتولۍ څخه استفاده کوي او خپلې اکثریت چاري د بریښنایې حکومتولۍ د ابزارو پر مټ ترسره کوي. عامه اداری خپل اداري خدمات د کمپیوټرونو ، انټرنیت ، شبکو او نیټورکونو او نورو ټولنیزو وسایلو په استعمال سره تر سره کوي. عامه اداري خلکو ته خدمات د شپه او ورځ په وړیا توګه د انټرنیټ پر مټ وړاندی کوي، اداری د خپلو همکارانو د همکارۍ ساتلو لپاره د بریښنایې حکومتولۍ د ابزاروڅخه استفاده کوي، ننې عصري کمپیوټري سیستمونه په عامه ادارو کې ترسره کیږي ، د عامه ادارو کارکوونکي خپل میاشتنی معاش د بانکي سیستمونو له لاري په هرځای کې ترلاسه کوي. عامه اداري په زیاته توګه د بریښنایې حکومتولۍ څخه آغیزمن کیږي. ځکه زیات بریښنایې ابزارو څخه چي کارونه ورته اسانه کوي، استفاده کوي.

خدمات
هغه څه دي چي د بریښنایې حکومتولی څخه زیات متأثره کیږي، ولي چي هر څوک په خپل کاروبار یا اداره کې کوښښ کوي چي خپل خدمات تر مشتریانو پوري په اسانه توګه سره ورسوي. نو بریښنایي حکومتولي ورته دا استانتیاوي برابروي ترڅو خپل خدمات په ښه کیفیت سره شفاف، پروخت او په موثره او مثمره توګه سره ترسره کړي. د بریښنایې حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي خدمات لکه بریښنایي تذکیري، بریښنایي زده کړي، د ډاټابیس استعمال، د شبکو او انټرنیت استمال، انلاین پیر اوپلور، او نور هغه خدمات دي چي د بریښنایي حکومتولی په واسطه اغیزمن کیږي.

ډیموکراسي
داچي د ډیموکراسی په تعریف کي موږ وایو چي د خلکو حکومت د خلکو له خوا پر خلکو باندي ، یعني چي دولت باید د خلکو په خوښه او د خلکو څخه یې خپل مشروعیت او رضایت ترلاسه کړی وي. د اوسنیو بریښنایې وسایلو پر مټ خلک کولای شي د میډیا له لاري په دولتي سیستمونو کی برخه واخلي، خپل اواز پورته کړي، د خپل حق لپاره په ټولنیزو او بریښایې وسایلو کې دفاع وکړي او هغه چاته د خپلي خوښي سره سم رایه ورکړي چي دوی غواړي پوسټ ترلاسه کړي. د ډیموکراتیک حکومت زیات کارونه د بریښنایې حکومتولی په مټ ترسره کیدای شي، سیاسي انلاین کنفرانسونه دایرول، په ټولنیزه میډیا کي د خلکو څخه د نظر اخیستل، پر تلویزیوني شبکو باندي د دولتي پروسو څخه د خلکو خبرول هغه څه دې چي ډیموکراسې یې د بریښنایې حکومتولی څخه آغیزمنه کړي ده، ولي چي خلک ورڅخه په دې برخه کې هم زیاته استفاده کوي.

پورته یاد شوي آغیزمن کیدونکي فکتورنه د بریښنایي حکومتولۍ څخه یو د بل سره نیږدي اړیکي هم لري چي موږ کولای شو په لاندي توګه ورڅخه یادونه وکړو.

1 - ښاریان او سیاست مداران : هغه څوک دي چي یو د بل سره نیږدي اړیکي لري یو د بل بشپړ کوونکی دي، ښاریان رایه ورکوي او سیاست مداران حکومت کوي.
2 - عامه اداره او ښآریان : د عامه اداري ټول خدمات د خلکو لپاره وي ترڅو خلک ورڅخه په اغیزمن او راضي و اوسي.
3 - دولت ، خدمات او ښاریان: کوم خدمات چي د دولت په واسطه ترسره کیږي، د دولت د ساتني او برپایه کولو او همدارنګه ښاریانو ته د اسانتیاوو برابرولو لپاره دي. [8]

[8] ایرن برمهارډ. بریښنایي حکومتولي او بریښنایي حکومت.صص. ۱۶-۲۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم فصل

د برېښنايي حکومتولی آغیزه د خدماتو پر ارایه

کټ مټ هماغسې چې معلوماتي او مخابراتي ټکنالوژي د تجارت د مديريت او کنټرول پر څرنګوالي پراخه اغيز ښيندلی، په هماغه ډول حکومتولي هم په هره برخه کې ترې متاثره شوې. د برېښنايي حکومتولي (يا electronic government) اصطلاح په ټوله کې په حکومتولي کې راغليو تحولاتو او په څه ډول چې دولتونه د کمپيوټر له بيلا بيلو اپليکيشنونو استفاده کوي (يا ممکن استفاده ترې وکړي)، د ليدنې او څيرنې يو طرز دی. په حکومتولي کې د معلوماتي ټکنالوژۍ استعمال په ځان کې د دولتي ارګانونو ترمنځ په داخلي اړيکو کې بدلونونه، تر عامو وګړو پورې د خدماتو رسولو په څرنګوالي کې بدلونونه او له يوه ارګان سره د عام ولس د تعامل په خاطر د نوو لارو چارو ايجادول، رانغاړي. په داخل کې دولتي ارګانونه هم تر ډېره پورې د شخصي شرکتونو په څير د معلوماتو د مديريت او له نورو سره د دې معلوماتو د شريکولو اړتياوې لري، خو دولتي ارګانونه ممکن داسې معلوماتي سيستمونه وکاروي چې د پيچلو او ځانګړو مقرارتو تر چتر لاندې د فعاليت جوګه وي، فرق نه کوي که دغه مقررات د ارګان د مديرانو لپاره وي او يا د نورو لپاره. بل خوا، د دولتونو د خپلواکۍ او مسؤليت منلو معيارونه هم معمولاً د شخصي سازمانونو له معيارونو مختلف هم وي او د هغو په پرتله سخت هم وي. د برېښنايي حکومتولۍ تمرکز پر دې دی چې د خپلو ارګانونو شتون ته په نړيوال جال باندې پراختيا ورکړي او دولتي وېبپاڼې لا مفيدې کړي، چې په دې پاڼو کې د مقرراتو يا د نورو پيچلو معلوماتو لنډيزونه، د انلاين همکارۍ زمينه مساعدول، د ماليې يا نورو برېښنايي تاديو اجازه ورکول او د Social Security يا Medicare په څير پوستغالو د استعمالولو په خاطر د خلکو لاسنيوی راتلی شي.

هلته چې مراجيعن بايد په فزيکي ډول دفتر ته سر ورښکاره کړي، کمپيوټري سيستم کولی شي چې د هغوی لپاره د ليدنو وخت نيول اسانه او په دې ډول په ليکه کې د انتظار وخت يې کم کړي (چې اوسمهال د موټرونو ګڼ دولتي ارګانونه دغه اسانتياوې لري.) يو ځل چې يو خدمت وړاندې شي، له هغه وروسته بايد پرمختګ وکړي، نو يوې خواته که يو شمير خدمات (مثلاً د ماليات‌و برېښنايي تاديه) د خپلې اسانتيا له کبله پرمختګ کولی شي، بل خوا يو شمير خدمات بيا ډېر زيات ګونګ وي او يا ممکن د ټولنې يوازې يوې کمکۍ برخې ته ګټه ورسوي.

د برينښنايي حکومتولی په واسطه تر سره کيدونکې خدمات بايد ډير مؤثره او پر وخت وي ترڅو وکولای شي د ننی وخت غوښتنو ته ځواب ووايي ، همدارنګه د برينښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کيدونکي خدمات بايد ډير مډرن او عصري وي، ترڅو خلک د نوې لارو چارو سره بلد شي او خپل کارونه په اسانه توګه ترسره کړي. ولې چې برينښنايي حکومتولي خلکو ته مؤثره توګه او هم په مثمره توګه خدمات وړاندي کوي او خلکو ته دا اسانتيا ورکوي، چې خپلي ورځنيو چارو پربښودلو ته ضرورت نشته ، اوس تاسي کولای شې، چې د برينښنايي وسايلو پر مټ په هوساتوګه خپل ورځني مشکلات حل کړئ، څکه چې دا کار کيدلای شي، چې د خلکو لپاره ډير مفيد ولې چې زياته بيروکراسي، او کاغذپراني د رش او وخت د اخيستلو باعث ګرځي، خو برينښنايي حکومتولي دا شيان د ځان سره نه لري. کوم خدمات چې د برينښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کيږي، پر وخت او بې له ځنډه او تکليف څخه خلک ورڅخه آغيزمن کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برېښنايي حکومتولي تطبيق

د پيچلو معلوماتي سيستمونو او اوسنيو ډاينامېکو ويب پاڼو د سمبالښت په خاطر په اړينو مهارتونو د سمبال کارمندانو لاسته راتلل اسانه خبره نه ده. د دولتي ګمارنو پروسه تر ډېره بريده بې نظمه او بدليدونکو ضرورتونو ته د غبرګون لپاره ډېره سسته وي او اکثره وختونه حکومتونه له شخصي سکتور سره په سيالۍ کې لاس و ګرېوان وي، ځکه چې شخصي سکتور لوړو استعدادونو ته ښايسته لوړ معاشونه ورکولی شي[9].

په زياترو قضيو کې د جامع برېښنايي حکومتولي تطبيق د دې غوښتنه کوي چې د يوه ارګان پر اهدافو او لومړيتوبونو بيا کتنه وشي. په دې سربيره، د انټرنټي کلچر او بيوروکراسيو ترمنځ هم يو کشمکش روان دی، ځکه انټرنټي کلچر پر دې ټرخي چې معلومات تر دوديزو پولو هاخوا ته انتقال وموميږ او بيوروکراسۍ بيا دا تمايل لري چې معلومات تر خپل ځان پورې محدود او په مرکزي بڼه کنټرول کړي. په دې ټولو خبرو سربيره هم، ان بې له دې چې د ارګانونو د چلښت په څرنګوالي کې بنسټي بدلون راشي، د يوه مرکزي پورټل په توسط عام ولس ته د معلوماتو رسولو په برخه کې هم پام وړ پرمختګ شوی ، چې دغه پورټل اوس USA.gov او پخوا FirstGov نوميده.

ټولنيز او سياسي اثرات

د هارټ ټيټر يوې څيړنې ومونده چې د څيړنې ګډونوالو د برېښنايي حکومتولي تر ټولو لويه فايده دا ګڼله چې د حکومت مسؤليت-منښه ورسره زياتېږي؛ دوهمه ګټه يې معلوماتو ته پراخه لاسرسی وښوده؛ او شايد هيښوونکي به نه وي چې اسانتيا يې دريمه ګټه وه.

د برېښنايي حکومتولۍ د غورځنګونو يو انتقاد دا دی چې په دې ډول حکومتولي کې د مرکزي همغږۍ او هم آهنګۍ نشت ليدل کيږي او دغه ډول حکومتولي ممکن په داسې ډول تطبيق شي چې دا پکې په پام کې نه وي نيول شوي چې يو ارګان دې ته هم ضرورت لري چې له ټولو ښاريانو سره يو شان، باثباته او بې پرې چلند وکړي. مثلاً، که يو ارګان خپلې سرچينې د خپلې ويبپاڼې په جوړولو مصرف کړي، نو هغه خلک چې انلاين نړۍ ته لاسرسی نه لري، ممکن ګومان وکړي چې د «دوهمې طبقې» خدمتونه ور رسيږي. په تېره بيا د بدمرغۍ ځای دا دی چې له انټرنټ سره ناټرلي وګړي اکثره په داسې بې وزله او منزوي ټولنو کې ژوند کوي چې دولتي خدماتو ته تر ټولو زيات اړمن وي.

خدمات

خدمات هغه پيژندل شوي کړني دي، چې د مشتريانو دضروريانو د پوره کولو لپاره وړاندي کيږي، (Stanton) ، يا خدمات هغه کړني، ګټي يا رضايت دی چې د توليد د عرضي لپاره ترسره کيږي، يا هغه کړني دي چې د توليد د ليلام سره ارتباط ولري. (Marketing Association). دا چې خلک په خپل ژوند کي مختلف کارونه ترسره کوي، نو په غير مستقيم ډول سره دی د يو چا لپاره خدمت ترسره کوي، که څه هم کيدای شي ددي لپاره ده ته د ګټي مناسبه اندازه رسيږي او يا هم معاش اخلي ، خو دا کار په مستقيم او يا غير مستقيم ډول سره خدمت بلل کيږي ، خو خدمات د ځانګړتياوو پر اساس همدارنګه د وړاندي کوونکو پر اساس ، همدارنګه د کمپنيو پر اساس ، همدارنګه د سکتورونو پر اساس په مختلفو ډولونو ويشل شوي دي، چي موږ به دلته د ځينو څخه يادونه وکړو.

---

[9] ضياءالاسلام .شيراني. په افغانستان کي بريښنايي حکومتولي. صص.۴-۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خدماتو ډولونه

خدمات په خپل ځان کي زیات ډولونه لري ، خو موږ به دلته د ځینو پر اساس باندي د خدماتو ډولونه ذکر کړو، چي خدمات په عمومي ډول سره د وړاندي کوونکی سکتور پر اساس په دوه ډوله دي، عامه خدمات او شخصي خدمات ،

عامه خدمات

عامه خدمات هغه خدمات دي چي د دولت له خوا څخه د عامه ډومین یا خلکو لپاره چي تر ټو عامه ګټي په کښني وساتل شي. عامه خدمات د دولت پالیسیاني او پروګرامونه دي چي په عمل کي و آلاتو او کړنو ته اوښتي دي او د دولت د مختلفو برخو په واسطه ترسره کیږي، چي د ښاریانو د استفادي وړ وګرځي. دا باید مهمه برخه ونیول شي چي دلته د عامه خدماتو او د خدماتو د وړاندي کولو ترمنځ نږدي اړیکه موجوده ده. یا په بله خبره سره، عامه پالیسي د غوښتني وړ ده او عامه خدمات د خدماتو د وړاندي کولو هدف دي، یعني دا دغه معنا لري چي عامه خدمات وړاندي کول باید د عامه خلکو او افرادو غوښتني او توقعات په نظر کي ونیول شي. د دغه فعالیتونو نتیجه د دولت د ماشینري په اوسطه د عامه خدماتو وړاندي کول دي، تر څو دا خدمات د عامه خلکو او افرادو د هوسایني او امنیت لپاره استعمال شي، چي دا کار د خدماتو د رسولو په آلاتو سره کیدلای شي. عامه سکتور: هغه سکتور دی چي د دولت له خوا څخه اداره کیږي او خلکو ته عامه خدمات وړاندي کوي، چي په رآس کي یې دولت قرار لري.

کوم خدمات او کړني چي د عامه سکتور له خوا څخه خلکو یا ټولني او ملت ته وړاندي کیږي عامه خدمات دي او خلکو ته په زیاته توګه په وړیا بڼه دي، خو ځیني وخت کیدلای شي چي یو اندازه قیمت ولري، کله چي په یوه سیمه یا هیواد کي عامه سکتور فعاله وي، نو د دولت خدمات هم په ښه بڼه تر ښاریانو پوري سیږي او که چیري د دولت عامه سکتور د نادری سره مخ وي، نو زیات عامه خدمات به د کمزوری سره مخامخ کیږي.

دا هغه کړنو ته ویل کیږي چي د خاصو سکتورونو په واسطه د عامه رفاء لپاره د دولت له خوا یا نورو سکتورونو له خوا څخه وړاندي کیږي. عامه خدمات د خلکو او ټولني د هوسایني او نیکمرغی لپاره ترسره کیږي ترڅ، د خلکو لپاره د روغتیا چارو پرمخ بیول کي اسانتیا رامنځته شي. دولتونه اړ دي چي د عامه خدماتو په ترسره کي کولو کي زیات پرمختګ راولي، تر څو د خلکو اوسنیو غوښتنو ته ځواب ویونکي وي. ځکه کله چي عامه خدمات خلکو ته په ښه ډول سره وړاندي کیږي نو دولت د خلکو په وړاندي خپل مسوولیت او مشروعیت ترسره کوي.

شخصي خدمات

هغه خدمات دي چي د شخصي افرادو له خوا څخه د قیمت یا کوم بل هدف لپاره وړاندي کیږي. یا شخصي خدمات هغه خدمات دي چي د شخصي تصدیو له خوا څخه د دولت په اجازه سره ترسره کیږي، چي هدف یې د خدماتو ترسره کول د خاص قیمت پر اساس باندي. شخصي خدمات هغه خدمات دي چي د دولت د پالیسیو او قواعدو مطابق د شخصي افرادو په واسطه وړاندي کیږي، چي د د دولت لپاره یو اندازه ګټه او لاسته راوړنه هم لري، خو داسي خدمات هم شته چي د دولتي سکتور او شخصي سکتور یې په ګډه ترسره کوي، لکه ځیني قراردادونه چي دولت یې مصارف په غاړه اخلي او کار وړباندي شخصي کمپنی یا اجوګاني کوي. او د زیاتو خلکو لپاره د اسانتیا باعث کیږي ، ولي ځیني داسي خدمات هم شته چي د دولت له خوا د خلکو د هوسایني لپاره ترسره کیږي خو یوه اندازه قیمت لري، لکه پارکینګونه، د ښاروالیو اکثریت خدمات او نور، ځیني بیا داسي دولتي خدمات سته چي د خلکو څخه هیڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قیمت هم نه غواړي یعني بیله عوض څخه یې دولت وړاندي کوي، لکه اکثریت دولتي ساختماني پروژي چي یو پل یا بل څه جوړوي او دهغه لپاره هیڅ قیمت هم نه غواړي.

همدارنګه خدمات د ترسره کوونکي پر اساس هم په دوه ډوله دي، د مسلک اړونده خدمات او غیري مسلکي اړونده خدمات

الف- د مسلک اړونده خدمات

دا خدمات مسلکي خدمات دي چي د هغه افرادو له خوا څخه تر سره کیږي چي مسلکي وي، یعني دغه خدمات چي وړاندي یو مسلک ته اړتیا لري، ولي چي څوک دغه خدمت تر سره کوي باید د هغه اړونده خدمت مسلک هم ولري، چي دا خدمات تجارت مارکیټ، انفرادي، او همدارنګه په زیاته ښه ترسره کیږي، دا خدمات د غیري مسلکي افرادو له خوا څخه نه شي ترسره کیدالای. دغه خدماتو ته مشورتي او مشکل حل کوونکي خدمات هم ویل کیږي ولي چي یو څوک یو خدمت ترسره کوي ، خو دی خپله د هغه خدمت په ترسره کولو باندي نه پوهیږي ، نو په دغه سي حالت کي مشکل رامنځته کوي، اوس که چیري مسلکي شخص یې وړاندي کول نو بیا دا خدمات ډیر د ګټي اخیستني وړ ګرځیدلای شي، همدانګه دا خدمات د مشوري پر اساس هم ترسره کیدلای شي، ځکه چي د هغه چا د تجربو او مشورو څخه استفاده کیږي چي په دې برخه کي مسلکي وي. دغه خدمات د خاصو پیژندل شوو اشخاصو په واسطه وړاندي کیږي، ځکه چي د داسي خلکو څخه مشتریان ښه راضي وي او کړني په ښه ښه ترسره کوي، داسي به ډیر لږ پیښیږي چي مسلکي خدمات دي د بي مسلکه خلکو په واسطه ترسره کیږي، مسلکي خدماتو ترسره کوونکي افراد خپلواک وي او د بل چا ملاتړ یا لارښووني ته زیات ضرورت نه لري، او نه د زیات کنټرول او ارزیابی وړ وي، ځکه چي دوی په دي برخه کي مسلکي او تجربي خاوند وي، نو ځکه زیاتي ارزیابي او کنټرول ته ضرورت نه لري، دوی خپل خدمات په لاندي ډول ترسره کوي،

- د خپل مسلک په خاصیت باندي ځان پوه کوي
- د رقابت ضروریات یا مشکلات کموي
- پر خپل مسلک باندي کنټرول لري
- د یو بل سره د خپل مسلک په اړه ښه راشه درشه او تعامل لري. مسلکي خدمات چي د مسلکي افرادو په واسطه ترسره کیږي په لاندي ډول سره دي، ۱- مالي خدمات ۲- اعلانات ۳- تجارتي او مدیریتي لارښووني ۴- انجینري خدمات ۵- بنایي او معماري خدمات ۶- داخلي ساختماني او نور ډیزاینونه، ۷- حقوقي او طبي خدمات ۸- او نور هغه خدمات چي د خاص مسلک پر اساس یې یوازي مسلکي خلک په ښه ښه ترسره کولای شي.

ب- غیري مسلکي اړونده خدمات

دغه خدماتو مصرفي یا غیري تولیدي خدمات هم ویل کیږي، دا خدمات په مکمل ډول سره یوازي په تجربه او توانایې سره ترسره کیږي معنا هیڅ مسلک او وړتیا ته ضرورت نه لري، دا خدمات هم کیدالای شي چي تجارتي او یا نور غیري تجارتي خدمات و اوسي، خو په دې خدماتو کي هیڅ تجربي ته ضرورت نشته او کیدلای شي، چي د افرادو په واسطه بي له زده کړي او تجربې څخه هم اجرا شي، ځکه چي په دې اکثریت ساده خدمات شامليږي. په دې خدمات کي زیات مصرف په مشر باندي راځي او کاریګر د خدمت په ترسره کولو کي یوازي د اوږي ستړیا لري، نور هیڅ مصرف پري نه راځي او زیات وخت د مشر تر ارزیابي او کنټرول لاندي وي، همدارنګه اکثریت وخت یې وظیفه هم نه وي معلومه او د مشر او مدیر د لارښوونو مطابق خپل کار ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددي خدماتو ترسره کوونکي اشخاص اکثریت بي سواده او یا هم بي مسلکه خلک وي، او که چیري سواداره هم خو بیا هم دا کارونه کولای شي، ولي چي دا کارونه یوازي توانایي ته ضرورت لري ، نه مسلک او پوهي ته. د دي خدماتو مثالونه کیدلای شي چي موږ په لاندي ډول ورکړو. ۱- د دفتر ضروري شیانو اماده کول، په کورونو، دفترونو او نورو ځایونو کي د پاکولو او صفایي خدمات، ۳- د رخصتي صفر کوونکي کمپنۍ خدمات، ۴- د غذا رسولو او راوړلو خدمات، ۵- ساعتیري کمپنیاني، ۶- چوکیداري او پیره داری خدمات ۷- او نور هغه خدمات چي هیڅ مسلک ته اړتیا نه لري او هر څوک چي توانایي ولري، کولای شي چي ترسره یې کړي.

د خدماتي کمپنیو مثالونه چي کومي کمپنۍ په کومه برخه کي خدمات ترسره کوي، کولای شو چي په لاندي ډول یې ذکر کړو، ۱- صحت اړونده (هسپتال، دواخاني، پروتیز، د دواو شرکتونه او نورر.) ۲- مسلکي خدمات (محاسبوي مرکزونه، قانوني او حقوقي اداره، معماري یا بنایي کمپنۍ اونورر) ۳- مالي خدمات (بانکداي، د پانګه اچوني مشورتي اداري، بیمه او نور) ۴- میلمه پالني خدمات (ریستورانټ، هوټل، بستري او ډوډۍ خدمات، سفري یا سیاحي خدمات، لوبي او نور) ۵- سفر خدمات(هوایي شرکتونه، د سفر نماینده ګۍ، پارکونه او نور) ۶- نور خدمات(سلماني، پټرول پمپونه، د چمنونو ایښودل، مشورتي خدمات، کلبونه، ډیزاني او نمایشي او نور).

ارایه:

په تجارب او اداري اولاح کي آرایه هغه کاري جوړښت یا کړنه ده چي د مشتري او وړاندي کوونکي ترمنځ رامنځته کیږي .دا په حقیقت کي د دوو ډلو ترمنځ متقابل عمل دی، چي د وخت په جریان کي چي کوم چي وړاندي کوونکی یا Provider یو خدمت وړاندي کوي او تر لاسه کوونکي یې رانیسي او یا هم ورڅخه آغیزمن کیږي .دا په حقیقت کي هغه څه دي چي د کمپنۍ له خوا څخه و ترلاسه کوونکي ته وړاندي کیږي، چي هغه یې په خپله نه شي ترسره کولای یا هم په خپله نه شي جوړولای .خو دا چي خدمات یا هم تولیدا ت د یوې کمپنۍ له خوا څخه وړاندې کیږي ، نو دا هم د هغه کمپنۍ په پالیسیو اومعیارونو پو رې اړه چي څرنګه ارایه ترسره کړي .دا ضروري ده چي موږ ددې په هکله معلومات تر لاسه کړو چي کمپنۍ او یا هم په لویه سطحه سره دولت خدمات په کوم ډول ارایه کوي. ځیني وخت د خدماتو ارایې لپاره معلومه اندازه مالیه اخیستل کیږي، اکثره خدمات خلکو ته په وړیا ډول سره ارایه کیږي[10]. Indeed.com. 2021

ارایه څه ته وایي؟

*مشتریانو ته یا د ی وی اداري داخلي پیرودونکو ته د خدماتو چمتو کولو پروسه ده ،چي پکښي دخدماتو ډیزاین،پراختیا،ځای پر ځای کول،او عملي کول شامل دي.

John spacey.Simplicable.com

دخدماتو ارایه

*د خدماتو د ډیزاین یوه پروسه ده چي د چمتو کوونکي لخوا مشتریانو ته و ړاندي کیږي.

*د نفوذ درلودلو او ملګرتیا تګلاره ده.

*خلکو ته خدمات په موثره او موثمره ت وګه تر سره کول عبارت د خدماتو د ارایی څخه دی.

[10] . What is deliver. 2021 **{** http://www.indeed.com**}**

(c) ketabton.com: The Digital Library

*دا هغه طریقه ده چي یو شرکت کارونکو ته د ICT خدماتو ته لاسرسی چمتو کوي.چي غ وښتنلیکونه،د معلوماتو ذخیره کول او نوري سوداګریزي سرچیني پکښي شاملي دي. IGI Global دخدماتو ارایهن

دولت د عامه خدماتو په پراخ لړۍ کي له عدالت او امنیت څخه نیولي تر فردي وګړو او خصووی شرکتونو پوري ټولو ته د خدماتو په و ړاندي کولو کي مهم رول لري .د دودیزو عامه خدماتو سربیره لکه ښوونه او روزنه ،اداري خدمات هم شتون لري لکه جوازونه اخستل او نور...کوم چي داداري اجراتو او مقرراتو تابع دي.

ښه د خدماتو ارایه لپاره لاندي نقاط مهم دین

۱ن حکومت د اتباعو پر بنسټ اداري ته د ودي ورکولو ا ړتیا درع کوي.

۲ن ښه اداره د پالیسی یو هدت دی تر څو د عامه خدماتو کیفیت ت مین کړی.

۳ن SIGMA د هیوادونو سره مرسته کوي تر څو دد وی د خدماتو و ړاندي کولو ک ړنلاري ته وده ورک ړي.

۴ن د مقرراتو د پراختیا ،بیا کتني او پلي کولو ملاتړ کول.

۵ن د تشخیصی وسیلو چمتو کول تر څو په ارزونه او بیا ډیزاین کي مرسته وک ړي.

د خدماتو آرایه

د هغه وخت څخه چي مدني او ملکي ټولني جوړي شوي دي او خلک په دولت او ټولني کي داخلي شوي دي، نو خلکو د دولت سره د یو ټولنیز تړون پر اساس موافقه کړي ده، نو په دغه وخت کي د خدماتو د وړاندي کولو موضوع مهمه کیږي ، دولت خلکو ته مالیات او د ځانونو واک ورکوي او د دوی قانون پر ځان مني، نو ددي په بدل کي دولت خلک او ټولني ته د ځاني او مالي خطرونو څخه د ساتني مسوولیت ترسره کوي، نو په دې اساس دولت پر ځان باندي ډیر غټ مسولیتونه مني چي باید په موثره او مثمره توګه یې ترسره کړي. چي دغه غتي دندي ته واقعیت ورکړي ، نو عامه خدمات په دې ځای کي د دولت د ماشینري په حیث څرګندیږي.

عامه خدمات د دولت او ښاریانو ترمنځ یو پل جوړ کړی دی(چي د خلکو عمومي غوښتنو ته ځواب وو ایي.) یا په بله اصطلاح عامه خدمات د پالیسیو او پروګرامونو د جوړولو او عملي کولو یو مسوولیت په غاړه وړي، ددي هدف لپاره چي د عامه رفاء خدمات ترسره کړي تر څو د عمومي ملکیانو د ژوند معیارونه لوړ کړي. عامه خدمات د دولت له خوا د خدماتو په وړاندي کولو کي د داخلیدو احساس ته پرمختګ ورکوي کوم چي دولت ته یې ګټه نه رسیږي. نو ددي لپاره چي عامه خلک راضي و اوسي د عامه پالیسیو د عملي کولو څخه ، نو د قوانینو قوي کول او د عامه رفاء بهبود د عامه خدماتو مؤثریت ډیروي. د خدماتو وړاندي کول یو ډیر لوی کار جوړیږي، ځکه چي دا ملت د جوړولو یو اساسي ساختار څخه نماینده ګي کوي، چي دا د دولت او دولت او خلکو ترمنځ واقعي ارتباط او لینک رامنځته کوي، همدارنګه د دولت ارزښت د خلکو په وړاندي ډیروي، او په اخیره د دولت او کارکوونکي ترمنځ یو بونډ یا تړاو رامنځته کوي. د کومه راهیسي چي د خدماتو مؤثره وړاندي کول د عامه خدماتو نتیجه کیږي، نو دوی ته د دوی د کار ترسره کونه معلومیږي، چي څومره د دوی کار مهم او ضروري دی. [11]

[11] Walle and scott 2009

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو الغزالي ۲۰۰۸، د خدماتو د ارایې د توناییي لپاره د موثره خدماتو د وړاندي کولو لپاره يو ليست جوړ کړی چي که چيري د خدماتو وړاندي کول موثره وي، نوبايد په داسي شکل سره وي لکه لاندي:

- ✓ عامه خدمات بايد په داسی شکل سره وي چي د خدماتو او سامان الاتو وړاندي کول بايد په لږ قيمت او د وخت پر پام کي نيولو سره ترسره شي.
- ✓ خدمات بايد په داسي ډول سره وړاندي شي ، چي ټول خلک په مساويانه توګه ورڅخه استفاده وکړي او په شفاف ډول سره وي.
- ✓ خلک بايد داسي احساس ولري چي دولت د دوی اساسي حقوقو ته پاملرنه کوي او دوی بايد د ځان څخه د دولت قوانين پر ځان باندي ومني.
- ✓ د عامه خدماتو په وړاندي کولو کي بايد د دولت د فيزيکي فشار څخه کار وانخلي او دولت بايد خپل حقوقي قوت په ښه ډول استعمال کړي چی خلک يې په خپله خوښه اطاعت وکړي.
- ✓ خدمات بايد په داسي ډول سره دولت وړاندي کړي چي خلک هيڅ د بيري او وحشت احساس ونه کړي او په ارامه فضا کي د دولت د خدماتو څخه ګټه واخلي.
- ✓ په اخير کي د دولت هر قضايي پريکړي بايد بيله کومه تعصب څخه خلکو ته واورول شي.

نو په اخيره کي د عامه خدماتو وړاندي کولو هيواد په هيواد سره فرق لري، نو دا هغه څه دي چي دولتونه کوښښ کوي چي خپل په خدماتو کي د داسي لارو چارو څخه استفاده وکړي چي د دولت لپاره د خلکو رضايت ډير کړي او خلک د دولتي خدماتو څخه راضي واوسي، نو ځکه د يو هيواد خدماتو وړاندي کول د بل هيواد سره کيدای شي فرق ولري.

دولتي خدمات د کومو لارو په واسطه وړاندي کيږي

د خدماتو وړاندي کول د دولت د کليدي دندو څخه دي. دولت په دي برخه کي تر نورو په زياته اندازه ښکيل دی ځکه چي دولت هغه ساختار دی چي د کولای شي عامه خلکو ته د امنيت، عامه تنظيم، زيربنايي، مديريت او لارو ترتيب او نور خدمات وړاندي کړي. نو پورته څيزونه دولت ته دا واک او صلاحيت ورکوي چي پورته خدمات ترسره کړي، دا خو منل شوي خبره ده چي دولت په ټولنيزه سطحه د داسي اساسي خدماتو په وړاندي کولو کي مسووله دی .

(د خدماتو وړاندي کول. جين ايګمين-۲۰۰۷.) د نوموړي پر اساس دولتونه خلکو ته خدمات د لاندي لارو په واسطه وړاندي کوي[12]

- ➢ تعليم او مکتب: دولتونه اوس خلکو ته عامه خدمات د مختلفو لارو څخه وړاندي کوي چي يو يې هم تعليمي خدمات دي چي د مختلفو لارو چارو په واسطه يې ترسره کوي، چي د هغو د جملي څخه مفت تعليم وړاندي کول دي، دولتونه اوس کوښښ کوي چي خلکو ته تعليمي خدمات وړاندي کړي چي ترڅو خلک د دولت او هيواد په اهميت پوه شي او دولت په پراخه معنا مشروعيت ترلاسه کړي. دولتونه تعليمي خدمات د پوهنتونو، مکتبونو، انسټيټونو، انجوګانو، محلي تعليمي صنفونه، انټرنيټ له لاري ، بهر ته د زده کړيالانو استولو او نورو لارو چارو په واسطه وړاندي کوي.

[12]جين .ايګمين. د خدماتو وړاندي کول. صص. ۳-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ټولنيز امنيت : د دولتونو د لومړنيو دندو څخه چي بايد ترسره يې کړي هغه هم د امنيت ټينګښت دی چي بايد په ډېره ښه بڼه يې ترسره کړي. دولتونه خلکو ته د امنيت او هوسايني او بې له بيري څخه د ژوند کولو خدمات وړاندي کوي او خپل امنيتي تدابير نيسي ، ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي. په نننۍ عصري نړۍ کي دولتونه امينتي خدمات د مختلفولارو چارو په واسطه ترسره کوي، انټرنيټ له لاري، د کيمرو، امنيتي ګارډونو، استخباراتو او نورو له لاري خلکو ته امنيتي خدمات وړاندي کوي.
- حقوقي حفاظت: دولتونو د خلکو د حقوقو د ساتني لپاره خلکو ته حقوقي خدمات وړاندي کوي، تر څو په هيواد کي يو فرد پر بل باندي تيری ونه کړي او د هغه د حقوق تر پښو لاندي نه کړي. حقوقي خدمات د دولت له خوا څخه په وړيا بڼه ترسره کيږي ولي دولت دا اړتياوي د خلکو څخه په مالياتو کي پوره کوي په غير مستقيم ډول سره. دولتونو خلکو د حقوقي خدمات د مختلفو وسايلو له خوا ترسره کوي چي د هغوی له جملي څخه د هر ډول قضيي لپاره د محکمي شتون، د مدافع وکيلانو شتون، د حوزو شتون، څارنوالي، شوراوي، پارلمان، قانون ، مسودي، مسوبي او نور شتون لري چي دولت له دې لارو کولای شي چي د خپلو ښاريانو لپاره حقوقي خدمات وړاندي کړي.
- عمومي خدمات: دولتونه خلکو ته په پورته ذکر شويو خدماتو سربيره نور هم زيات خدمات د مختلفو وسايلو په مټ تر سره کوي، چي کولای شو چي په لاندي ډول يې يادونه وکړو، د ښارونو اړونده د خدماتو لپاره د ښارواليو شتون، غيري انتفاعي اداري شتون، د معلوماتو لپاره د د انټرنيټ شتون، د قراردادونو او پروژو په واسطه زيربنايي کارونه او نور اړوند کارونه ترسره کول، تجارتي جوازوو ورکولو سره د تجارت خدمات وړاندي کول، د ټولنيزي ميډيا د کارولو اسانتيا، د خبري اژانسونو په واسطه د حالاتو په واسطه د خلکو خبرول، د صفايي او پاکوونکي خدمات د خاصو کارمندانو او وسايلو په واسطه، د شکايتونو د اوريدلو لپاره د شکايت بکسونو اينبودل او نور زيات لاملونه سته چي دولت خلکو ته د هغو په واسطه خدمات وړاندي کوي، چي ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي[13].

د خدماتو د طبقه بندی مقالي پر اساس د خدماتو د وړاندي کولو لاري چاري چي دولت استفاده ورڅخه کوي په لاندي ډول سره د مختلفو کټګوريو پرمټ ترسره شوي دي چي خدمات وړاندي کوونکي برخي پر څلورو برخو ويشل شوي دي:

1 - دولت د ګټي لپاره: عامه سکتور، د پوسټ دفترونه، اوبه ، پوليس، برق
2 - د دولت د ګټي لپاره نه وي: خيريه بنسټونه، زاړه کورونه، د ښځو اړونده ټولني، ادبياتي خدمات، همدارنګه رفاء.
3 - غير دولتي انتفاعي: تجارتي سکتور، بانکونه، هوټلونه، هوايي شرکتونه، د سفر نماينده ګي، بيمه، قانوني، طبي او مشورتي خدمات.
4 - مسلکي خدمات: امنيتي کارکوونکي، حساب کوونکي، تفتيش کوونکي، کمپيوټر کاران اونور.

خدمات کيدلای شي چي په مختلفو لارو وويشل شي، چي د نوموړي مقالي پر اساس يې وړاندي کوونکي لاري د خصوصياتو له کبله پر اووه ډولونو ويشل شوي دي:

---

[13] جين.ايګمين. د خدماتو وړاندي کول. صص. ۳-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

a. د مشتریانو د تداخل د درجي پر اساس- د خلکو په واسطه ترسره کوونکي: چي مشتري باید موجود وي چي ترڅو د دي خدمت څخه استفاده وکړي، د معلوماتو پروسس- د خدماتو د ترسره کولو یا مصرفولو لپاره د خلکو یا مشتریانو سره باید وخت، کافي پوهه او معلومات موجود وي.

b. د خدماتو د واقعیت پر اساس: چي ځیني خدمات دي چي ډیر ضروري دي البته په اوسنیو وختونو کي د زیات او یا ټوله خلک ورڅخه استفاده کوي، چي هغه د ټلیفون خدمت دی چي د ټلیفون په واسطه ترسره کیږي.

c. د خدماتو د تر سره کوونکي د مهارت پر اساس: ډیر مسلکي خدمات: کوم چي په زیاته اندازه سره پوهي ته ضرورت لري، چي دا خدمات د خاصو مهارت لرونکو اشخاصو په واسطه ترسره کیږي، لکه ډاکتران، حقوقپوهان،انجینران، پیلوټان او نور. غیري مسلکي خدمات: هغه خدمات چي زیات مهارت ته اړتیا نه لري، چي ترسره کوونکی یې باید خامخا مسلکي پوهه ولري، لکه ، د صفایي کارونه، د کوچنیا روزنه او نور.

d. د تجارت اړونده د خدماتو ترسره کوونکو پر اساس: کوم خدمات چي دولت او یا یې هم شخصي سکتور وړاندي کوي، کیدلای شی چي د ګټي د لاسته راوړلو لپاره وي چي وړاندي کوونکي یې دولتي سکتور، تجارتي سکتور، داخلي/مسلکي سکتور، انتفاعي سازمانونه.

e. -د مارکیټ د برخي د استعمالونکو پر اساس: مصرف کوونکي خدمات چي دا خدمات هم کیدلای شی چي د دولتي سکتور او هم کیدلای شي چی د شخصي سکتور په واسطه ترسره شي، کله یو ځل مصرف شي بیا له منځه ځي، چي ترسره کوونکي یې دادي، دواخاني، کلبونه، سوپرمارکیټونه، او نور.

f. د قانون د درجي پراساس: دا هغه خدمات چي د قانون پر اساس باندي ترسره کیږي یا یې باید ترسره کوونکی خپلي قانوني لاري چاري ولټوي او بیا خپل کار ترسره کړي. چي ترسره کوونکي یې دادي، دولتي کارکوونکي، مامورین، بانکي افراد، بیمي کارکوونکي، حقوقي مدافع وکیلان، او نور..

g. د کارکوونکو د اختراع یا نوښتونو پر اساس: په دې ډله هغه خدمات راخي چي کیدلای شي چي نور افراد یې هم ترسره کړي خو دا خلک یې زیات مهارت لرونکي او مسلکي دي، لکه ډریوران، پاکوونکي، ترمیمونکي، کمپیوټري کارپوهان، نباتي ښکلا کارکوونکي، او نور.. نو په پایله کي موږ ویلای شو چي دولت یا هم شخصي سکتور کولای شي چي تولني او خلکو ته خدمات په یو اندازه قیمت او یا هم بیله قیمت څخه خدمات ترسره کړي خو موږ د خدماتو د ترسره کوونکو په اړه زیات بحث وکړ او هغه خلک چي خدمات ترسره کوي او یا هم دولتونه ورڅخه استفاده کوي، د مختلفو کټګوریو پر اساس مو بیان کړي. ځکه دا ټول هغه خلک او یا هم لاری چاری وي، چي دولتونه کولای شي، د دوی پر مټ خلک کارونه او عامه خدمات ترسره کړي او اوس یې هم وړاندي کوي. نو ځکه دا چي موږ خدمات وپیژندل نو دا به بده نه وي چي ددي خدماتو د ترسره کوونکو په اړه بحث وسي چی نوموړي خدمات د چا له خوا څخه وړاندي کیږي.

د بریښنایي حکومتولی وسایل:

داچي موږ په دي اړه بحث وکړی چي بریښنایي حکومتولي د خدماتو پر آرایي باندي تاثیرات لري، او کولای شي چي د خدماتو په کیفیت کي پرمختلګ راولي. خو دا پرمختګ یوازي په دولت او خلکو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شي راتللی، دا پرمختګونه د وسایلو پر مټ راوستلای چي دا وسایل په زیاته اندازه د دولتونو له خوا څخه اماده کیږي او کیدلای شي چي د شخصي سکتور هم په کبنې د پام رول ولوبوي خو په زیاته اندازه دولت په دي برخه کي ښکیل دی، دا چي موږ د بیښنایي حکومتولی پر پرمختګ او اسانتیاوو باندي بحث وکړی نو چي دا آسانتیاوي په بریښنایي حکومتولی کي د کومو لارو په واسطه راوړل کیږي، په دي اړه بحث کوو، د بریښنایي حکومتولی وسایل او لاري چاري چي خدمات ورڅخه ترسره کیږي، زیات دي خو موږ به دلته د ځینو یادونه وکړو همدارنګه به ددوی د استعمال په اړه هم بحث وکړو چي په کومه برخه کي زیات رول لري او کوم خدمات ترسره کولای شي. خو داسي نه ده چي یوازي همدومره دي، بلکي ډیر زیات دي، خو موږ یوازي د یو څو څخه یادونه کوو:

1 - **انټرنیټ:** دا چي په ننۍ عصري او الیکترونیکي نړۍ کي د انټرنیټ استعمال ډیر زیات دی، نو د بریښنایي حکومتولی په برخه کي هم ډیر زیات رول لري، چي په لاندي ډول سره به یې وپیژنو: د انټرنیټ د منځ ته راتللو لومړنی نښي نښاي په ۱۹۵۷ م کال کي لټولی شو. دا هغه وخت و چي پخواني شوروي اتحاد په خپله فضایي بیړۍ د سپوتنیک (Sputnik) په نامه کیهان ته ولیږدوله. په همدي وختونو کي د امریکا متحده آیالات هم په دې فکر کي شوه چي څنګه به وکولۍ شي خپلي فضایي پروږې تر ژوءې او دقیقي څارني لاندي راولي. په ۱۹۶۲ م کال کي د امریکا هایي ځواک و یو تن د Rand paul baran په نامه دې ته وګوماره ، چي که چیرته د امریکا په ځینو ښارونو اتومي برید وشي نو دوی به څنګه د خپلو اتومي توغندویو پروګرام په خپل لاس کي ولرلی شي. [14]

نو دده دله اوږده کار او هلو ځلو وروسته، هوایي ځواک ته د یو داسي نیټ ورک جوړولو مشوره وکړه چي په هغه کي ډیر کمپیوټرونه یو بل سره تړل ي وي او مهم معلومات له یو کمپیوټر څخه بل ته په اسانۍ انتقال شي. چي لومړی یې د APRA نیټ ورک سیسټم جوړو کړ چي یوازي څلور کمپیوټرونه په کې له یو بل سره تړلي وو او د همدې ایجنسۍ سره د تړاو له امله یې د APRANET نوم ورکړ. په ۱۹۷۳کال کي د DARPA یوي کارکوونکي ډلې چي مشر یې Vinton Cerf و د TCP/IP پروتوکول له لاري په دې بریالۍ شو چي د کمپیوټرونو بیلابیل نیټ ورک سیستمونه په خپلو کي سره وتړي. په ۱۹۷۴ کال کي د همدغي ډلې لهخوا څخه دي نیټ ورک سیستم ته د Internet نوم ورکول شوو. د انټرنیټ کلمه له دوو کلمو interاو net څخه جوړه ده چي inter د نړیوال او net د جال یا شبکي معنا ورکوي چي مجموعي معنایي نړیواله شبکه ده.انټرنیټ تعریف: د کمپیوټر د نیټ ورکونو یو نیټ ورکی دی، کوم چي د معلوماتو (Data) د استوني له پاره سره ورته ژبه یا پروتوکول کاروي. هغه نیټ ورکونه چي انټرنیټ جوړوي، په ولایتونو، هیوادونو او نړۍ کي خواره دي او هر کمپیوټر چي ددي نیټ ورکونو څخه یوه سره هم تړلي وي د انټرنیټ برخه ده. (Enc.Wiki)

که څه هم انټرنیټ لومړي ځل بّ امریکا کي د ځانګړي نظامي ضرورت له مخي ایجاد شو خو وروسته یي د یو نړیوال جال بڼه خپله کړه او ګرده نړۍ یې د ځان سره په دې جال کي راونغښتله. په دې توګه انټرنیټ نه یواځي د انسانانو ترمنځ د معلوماتو تبادله او اړکي اسانه کړل بلکي د نړۍ خواره واره تنابونه یط هم رالنډ کړل او دنیا یې په یوه نړیوال کلي واړوله. (انټرنیټ. عبدالهادي مومند .۲۰۱۷).

---

[14] Encyclopedia.Wikipedia. ۲۰۰۴،

(c) ketabton.com: The Digital Library

2 - **معلوماتي ټيکنالوژي يا IT :** معلوماتي ټيکنالوژي د ننی بریښنايي حکومتولی یوه برخه ده چي د دولتونو سره د خلکو لپاره د معلوماتو او معاملاتو په ترسره کولو او وړاندي کولو کي کمک کوي. د معلوماتي ټيکنالوژي څخه د بریښنايي حکومتولی په برخه کي زيات کار اخيستل کيږي او تر ډيره بيده هم کاميابه ګڼل کيږي. د هرډول بریښنايي موادو او معلوماتو د رامنځته کولو ، پروسس، کولو ، ذخيره کولو، بياتر لاسه کولو او تبادلي لپاره د کمپيوټرونو کارولو ته ويل کی.ي آی ټي د شخصي يا تفرحي ټيکنالوژيو خلاف معمولا د سوداګريزو عملياتو په ساحه کي کاريږي. معلوماتي ټيکنالوژي د معلوماتي او مخابراتي ټيکنالوژۍ (ICT) فرعي مجموعه ګڼل کيږي. د معلوماتي ټيکنالوژۍ سيستم (آی ټي سيستم) عموما يوه معلوماتي سيستم ، د مخابراتو سيستم يا په لا ډير مشخص ډول د کمپيوټر سيستم ته د هارډوير، سافټوری او نورو جانبي او الحقي وسايلو په ګډونو ويل کيږي. چي د آی ټي کارکوونکو د يوې محدودې ډل لخوا پر مخ وړل کيږي دا اصطلاح عموما د کمپيوټر او کمپيوټري شبکي لپاره د مترادفي اصطلاح په توګه کاريږي، خو بيا هم د معلوماتو د ويش نورې ټيکنالوژۍ لکه تلويزيون او ټيليفونونه هم رانغاړي. په افتصادي کي ګڼ محصولات يا خدمات له معلوماتي ټيکنالوژۍ سره تړلی دی، چي د کمپيوټر هاډوير، سافټوير، الکترونيکي توکي، سيمي کنډکټرونه، انټرنيټ، مخابراتي تجهيزات، او اي کامرس پکي د يادول وړ دي.

3 - **کمپيوټر:** کمپيوټر لکه څرنګه چي مخکي په نامه، هغه شخص تل هڅه کوي چي خپل ژوند اسان کړي، او له همدې امله د بریښنايي کمپيوټر جوړ، تاسو ته اجازه په چټکۍ سره د اړتيا وړ کړنې ترسره کړي. لومړی د کمپيوټر، او يا په څېړ، په نامه abacus - يو عام شمېرلو تخته. دا ساده محاسبه ته اجازه ورکوي، او برابريږي وه خورا ساده دي. د لومړي پروګرام د کمپيوټر توکي د ماشين جوړ شوی او مشهور په 1946 Dzhon Fon Neyman نوم ساينس پوه-رياضي وړاندې. د د ټکنالوژۍ مترقي پراختيا، د زيات شمېر نوې پروژې د راڅرګندېدو سره سره، د لومړي ځل کمپيوټر د اصولو ډېر کارول او عصري وسايل. Von نيومن يوازې کار نه درلود، خو سره د همکارانو. هغوی په مرسته سره، دا به د د ميکانيزم په راتلونکي جوړښت معلوم کړي. د هغه په وينا، هغه له يوه څخه زياتو آله لري، سره د بهرنيو په اوږدو کي، پرته له کوم، هم، نيوله نه شي کولای. دا هغه آله چې د منطقي او حسابي عملياتو او يا ترسره الوبخارا (arithmetic منطق واحد) د کنټرول، او يا UU. دا هم ضروري و، او د پلورنځي د پروګرامونو او د معلوماتو د ځينو حافظه. بهرني توکي د مختلفو معلوماتو دنده او خارجي ترسره کړي. Dzhon Fon Neyman وړانديز وکړ چي د حافظې بايد په داسي يوې لاره چې د خپلو ټولو حجری به د يو مساوي ته رابللي او دکمپيوټری نورو توکي موجود وي ترتيب شي[15].

د رياضي د جوړښت تر څنګ او د لومړي کمپيوټر د اساسي اصولو په ګوته، په لاندې توګه وه. قوماندانی بايد په ترتيب سره د پراسس، هغه څه چي د سافټ وير د کنټرول د اصل په نامه له خوا ترسره شي. ټول پروګرامونه، سره د معلوماتو په اوږدو کي په يوه حافظه، چي، په خپل وار، د حجراتو پورته دی زيرمه شي. د دوی هر يو د خپل شمير، او بهيرګر په هر وخت کي موجود دی. دا اصول دي مشاهده کړي، او په ځينو عصري کمپيوټر، چي د "شاليد-neymanskimi" ته راجع کيږي. نو، نيومن دا وويل شي، هغه څه چي دی د يو کمپيوټر د يو تعريف ورکړ.

---

[15] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

عصري کمپيوټر: د نن ورځې د ولايتي شوراګانو ستونزه دا ده چې د يوه لوړ سرعت مالومات د استملاک، د پروسس، انتقالول او د ترلاسه کولو معلومات برابر کړي. دا بايد د توليد واحدونو د کارکوونکو او مديريت لپاره مناسب وي. زموږ په وخت کې، د ټکنالوژۍ د لوړ سرعت پرمختګ، د ټکنالوژۍ د نوي ډولونه د راڅرګندېدو په موده کې، د ولايتي شورا ده، که نه د ټولو، نو هر دوهم کس. معمولا دا يو شخصي کمپيوټر چې په دې موخه د وصل د معلوماتو د شبکې، په دې توګه زموږ د ژوند يوه ډېره مهمه برخه ده. اوس د کمپيوټر دی - د معلوماتو اصلي وسيله او په دفتر او په کور کې. نږدې په ټولو کار سره د معلوماتو سره دا ترسره کړي، چې آيا دا د متن پېغام معمول او يوشان او يا د يو تفريحي فلم کتل. د نن ورځې تر ټولو پرمختللي کمپيوټرونه په ماډل کې ستونزې چې نه د کړنو د يو الګوريتم، چې د مصنوعي استخباراتو نوم په څرګند ډول جوړ حل پيچلې بيولوژيکي او فزيکي پروسو لپاره کارول کيږي.

په دې ساحه کې، کمپيوټرونه دي يوازې د خپل پرمختګ پيل، له دې امله چې د کمپيوټر په داسې ستونزو د حل ده، په داسې حال کې چې دا ناشوني خبره ده. د عصري کمپيوټر دي چې د کمپيوټر د څلورم نسل د بې سارې، خو يو شمېر رعيت له دوی پنځم لري. او حقه، نو د سافټ وير د چټک پرمختګ ورکول. له همدې امله، د دې پوښتنې په واحد، دقيق ځواب نه دی. نو، کمپيوټرونه - دا څه پرته چې نن هر څوک کولای شي نه په عصري ژوند وکړي. (Enc.Wiki)

4 - **برېښناليک (په انګرېزي: electronic mail يا e-mail)** د ليک تر ټولو چټکه بڼه ده. برېښليک د هغه کمپيوټر په مرسته چې انټرنټ ته لاسرسی ولري لېږل کېږي. د ايميېل يا برېښناليک د څلوېښتمې کاليزې په مناسبت يوې ويبپاڼې (mashable.com) د برېښناليک د تکاملي يا بشپړتيايي تاريخ د څلوېښتو کلونو ډېزاينونه خپاره کړي دي. برېښنا ليک چې په لومړيو کلونو کې يوازې د يو کم شمېر ساينس پوهانو يا موسسو د ارتباط وسيله وه نن سبا دومره عام شوی چې حتی د ډېرو داسې کسانو لپاره چې ښايي په مياشتو کې يې يوه کرښه خط نه ليکه بې ايميله ګوزاره ګرانه شوې ده. [16]

ډېر خلک مجبوره دي چې د ورځې څو څو ايميلونه وليکي يا د نورو برېښناليکونو ته ځواب وليکي . لومړنی برېښناليک د انفورماتيک يوه انجنير، چې رې ټاميلسن نومېږي، په ۱۹۷۱ ع کال ولېږه. ده يو کال وروسته د پوهنتونونو لپاره د انترنټ له لارې د مالوماتو د تبادلې يو خاص سيستم جوړ کړ. رې ټاميلسن په ۱۹۷۱ کال په خپل لومړني ايميل کې ليکلي وو:qwertyuiop-send (mashable.com) ويبپاڼې د لومړني برېښناليک په وياړ د ايميل د ۴۰ کلن بشپړتيايي پړاو ډيزاينونه خپاره کړي دي. د بريتانيا ملکه دوهم اليزابت لومړنۍ جګپوړې مقامه وه چې په ۱۹۷۶ کې يې برېښناليک ولېږه. په ۱۹۷۸ کال ايميل له پوهنتونونو دباندې د لومړني ځل لپاره وکارول شو.

په ۱۹۸۲ کې د ايميل (e-mail)کلمه د لومړي ځل لپاره وکارول شوه. په ۱۹۸۹ کې په برېښناليک کې بنه راغلاست (welcome)، ايمل ورسېد(sent)، يو ايميل لرئ، او خدای پامان عبارتونه ثبت شول چې تراوسه اکثره شته. په ۱۹۹۷ کې مايکروسافټ هاټ مېل (hotmail)او وروسته اوټ لوک (outlook) په انترنټ کې فعاله کړل. په ۱۹۹۸ کې د سپم (spam) اصطلاح د اکسفورډ په ډکشنرۍ کې شامله شوه. په ۲۰۰۳ ع کال د امريکا د هماغه وخت ولسمشر جورج ډبليو بوش له سپم سره د مبارزې قانون توشيح کړ. په ۲۰۰۴ ع کال په ايميل او چټ کې

[16] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاروېدونکي لنډوني (لکه؛ ru) د اکسفورډ په ډکشنرۍ کې شاملې شوې. په ۲۰۰۷ ع کال گوگل جي مېل (gmail) د عامو خلکو لپاره وړاندې کړ او په ۲۰۱۱ کې د (e-mail) کلمه په (email) بدله شوه. (Enc.Wiki)

5 - **د سيرچ يا لټون سيستم :** يو سافټوير او هارډوير د وېب له اړيکي سره په گډه په انټرنيټ کې د معلوماتو د لټون وړتيا برابروي. د لټون ماشين معمولا د هغه سايټ په معنا دی چې د سيستم د اړيکي (مخکې-پای) کوربه‌توب کوي. د لټون د ماشين د سافټوير برخه د لټون انجن دی — د پروگرامونو هغه ټولگه چې د لټون د ماشين فعاليت وړاندې کوي او معمولا د لټون انجن جوړوونکي کمپنۍ سوداگريز راز دی. د لټون ډېرې ماشينونه د نړۍ په کچه په وېب سايټونو کې معلومات لټوي، مگر داسې سيستمونه هم شته چې کولی شي د FTP يا د فايل د لېږد پروتوکول د سرورونو فايلونه، په آنلاين پلورنځيو کې شته توکي، او د Usenet خبري گروپونو معلومات وگوري. د لټون پراختيا د عصري انټرنيټ يو له لومړيتوبونو څخه دی (د لټون انجنونو په کار کې د اصلي مسائلو په اړه ژور ويب مقاله وگورئ). د سټاټيسټا د شمېرو له مخې، د ۲۰۲۱ کال په اکتوبر کې د لټون د ماشينونو کارول په لاندې ډول وېشل شوي وو:

گوگل – ۸۶،۶۴ سلنه

بېنگ – ۷ سلنه

ياهو – ۲,۷۵ سلنه د ۲۰۲۱ کال په اگست مياشت کې د سټاټ کاونټر گلوبل د شميرو له مخې، په آسيا کې چينايي سرچيني بايډو (Baidu) وکړای شول د انټرنيټ د بازار نږدې ۳ سلنه برخه ونيسي. په بدل کې يې بيا په همدې سيمه کې ياندېکس (Yandex) له ياهو څخه وړاندې شو او نږدې ۲ سلنه برخه يې خپله کړه او په ډلبندۍ کې يې دريم ځای خپل کړ.

6 - **گرځنده ټيليفونونه:** د بشر يوه مهمه اختراع گڼل کېږي، ځکه چې د مصرفي ټکنالوژۍ يوه تر ټولو ډېره کاروېدونکې او تر ټولو ډېره پلورل کېدونکې برخه ده. گرځنده ټيليفونونو د محبوبيت له نظره په ځينو ځايونو کې چټکه وده کړې ده، د بېلگې په توگه په بريتانيا کې په ۱۹۹۹ کال کې د ټولو گرځنده ټيليفونونو شمير د کورونو تر شمير زيات شو. دا مهال گرځنده ټيليفونونه د نړۍ په هر ځای کې موجود دي او د نړۍ په کابو نيمو هيوادونو کې څه باندې ۹۰ سلنه خلک لږ تر لږه يو گرځنده ټيليفون لري.

ځيرک ټيليفون : ځيرک ټېليفونونه يو شمير داسې ځانگړنې لري چې له نورو يې بېلوی. د مخابراتو نړيواله اتحاديه د هغو کسانو کچه اندازه کوي چې انټرنېټ ته لاسرسی لري او د موبايل-براډ بنډ فعال گډونوال يې بولي (چې ټابلېټونه او داسې نور موبايلونه په کې راځي). په پرمختللې نړۍ کې دا مهال ځيرک ټېليفونونه د مخکېنيو گرځنده ټېليفونونو تر سيستمونو ډېر کارول کېږي. په پرمختللو هېوادونو کې ځيرک ټيليفونونه د گرځنده ټيليفونونو شاوخوا ۵۰ سلنه برخه جوړوي. (Enc.Wiki)

ساده ټيليفون: د ساده ټيليفون اصطلاح معمولاً هغو گرځنده ټيليفونونو ته کارول کېږي چې د اوسنيو ځيرکو ټيليفونونو په پرتله يې وړتياوې کمې وي. ساده ټېليفونونه پر ملټي مېډيا، انټرنېټ او نورو لومړنيو وړتياوو سربېره معمولاً د غږيزې اړيکي او متني پيغامونو وړتيا لري. يو ساده ټېليفون تر يوه داسې معمولي گرځنده ټېليفون ډېر کارونه کولی شي چې يوازې د اړيکو ټينگولو او پيغامونو لېږلو وړتيا لري. ساده ټېليفونونه او ابتدايي گرځنده ټيليفونونه له يوه اختصاصي او کارن برسېرن سافټوير څخه استفاده کوي. د دې پر خلاف، ځيرک ټېليفونونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

معمولاً د ګرځنده ټیلیفون له چلوونکي سیستم څخه استفاده کوي چې تر ډېره د ډیوایسونو تر منځ مشترکي ځانګړني سره شریکوي.(Enc.Wiki)

استفاده: ګرځنده ټېلیفونونه د بېلابېلو موخو لپاره کارول کېږي چې د کورنۍ له غړو سره اړیکه ټینګول، سوداګریزې چارې مخته وړل او په بیړنیو حالاتو کې ټېلیفون ته لاسرسی یې د بېلګې په توګه یادولی شو. ځیني خلک د بېلابېلو سوداګریزو او شخصي موخو لپاره تر یوه ډېر ګرځنده ټېلیفونونه کاروي. د بیلا بیلو اړیکو د پلانونو له کټو څخه د استفادې لپاره ګڼ سیم کارتونه کارېدای شي. د بېلګې په توګه یو ځانګړی پلان ښایي څه ناڅه ارزانه ځایي اړیکې، لرې اړیکې، نړیوالې اړیکې یا هم رومینګ برابرې کړي.

روغتیایي اغیزې : د انسان پر روغتیا د ګرځنده ټیلیفونون د وړانګو اغیزې هغه موضوع ده چې په دې وروستیو کې پام ورته شوی او څېړل شوې ده، لامل یې دا دی چې په ټوله نړۍ کې له ګرځنده ټېلیفون څخه استفاده زیاته شوې ده. ګرځنده ټیلیفونونه د مایکرو وېو په محدوده کې له الکترو مقناطیسي وړانګو څخه کار اخلي چې د ځینو په اند ښایي دغه وړانګې د انسان روغتیا ته زیان ولري. په دې اړه د انسانانو او غیر انساني حیواناتو اړوندې ګڼې اپیډیمولوژیکې او تجربوي څېړنې موجودې دي. ډېرې دغه څېړنې په انسان کې د ګرځنده ټېلیفون او زیانمنوونکو بیولوژیکي اغېزو تر منځ کومه اړیکه نه څرګندوي. دا څېړنې د هغو شواهدو د توازن په توګه تعبیرېږي چې ښیي د ګرځنده ټېلیفونونو له لارې انسان ته کوم زیان نه رسېږي، که څه هم یو ګڼ شمېر انفرادي څېړنې دغه ډول یوه اړیکه څرګندوي یا هم بې پایلې دي. د ډېټا د ارتباطي شبکو په څېر نور وایرلېس ډیجیټل سیستمونه هم دې ته ورته وړانګې تولیدوي[17].

7 - **باور کارټ :** (په انګرېزي: Credit Card) یا بانکي کارت هغه ارزښتمن سند وي چې د کارت خاوند د دې جوګه کوي چې هر ځای کې وغواړي نو خپل د اړتیا سره سم نغدې پیسې له خپل بانکي ګڼون نه وباسي. همداراز د باور کارت په مرسته په انټرنټي هټیو، بازارونو، او سفري دفترونو کې بېلابېل توکي، او ټکټونه وپېرېږي. ډېبټ کارډ ډېبټ کارډ ته بانک کارډ یا چک کارډ هم ویل کیږي، دا په حقیقت کې یو پلاستیکي کارډ ده چې بانکي ګڼوڼ ته لاسرسي اسانه کوي ، د توکو د پیر او پلور پر مهال د نغدو پیسو پر عوض هم کاریدلی شي. کچیرې وغواړو د انټرنیټ پر مرسته توکي و پیرو نو په ځینو ځانګړو مواردو کې کارډ پورې اړوند ګڼوڼ نمبر څخه استفاده کوو چې د کارت فزیکي موجودیت ته هم اړتیا نه وي. د ۲۰۰۰ میلادي کال له نیمایی نه را پدیخوا نوښتګرو مؤسسو دا چاره نوره هم اسانه کړې او په یوه ښار یا هیواد کې ویشل شوې کارډونه په بله ساحه یا هیواد کې هم د کاریدو وړ دي. (Enc.Wiki)

د ډیبټ کارډ په مرسته پیسې له یوه ځایه بل ځای ته بې له دې چې بیرته را وګرځي لیږلي کیږي او هم د ATM کارډ په شان له خپل ګنوڼ څخه د پیسو د ایستلو او اینودلو لپاره کارول کیږي.

ځینو هیوادونو کې بانکونه په دې ډول معاملو یا ترانزکشنونو باندی لږ حق الزحمه وضع کوي ، په انګلستان کې تاجران دا ډول چاره مني ځکه دوي غواړی پیسی یی خوندي وی خو عادي مشتریان بیا له دې کاره معاف دي ، همدا شان ډیر خرڅونکي د کوچنیو بانکي معاملو لپاره ډیبټ کارډ نه مني ځکه د جنس ګټه د بانکي حق الزحمې په واسطه له مینځه ځي او دا کار خرڅونکي ته بې ګټې تماميږي.

---

[17] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

8 - **د خبرتیایي ټکنالوژۍ :** پېژندنه بېلا بېلو پوهانو په بېلا بېلو ټکیو کې کړې ده. خو د یو ټولیز او جامع تعریف لپاره یې څو بېلګې وړاندې کوم:

- پخوا به مو لیکونه، پیغامونه، خبرتیاوې (معلومات) د جارچیانو، قاصدانو، کوترو او پوستي له لارې استول راستول. خو، نن د کمپیوټري شبکې (لکه انټرنېټ) او مخابراتي مزیو او کېبلونو له لارې ستاسي لیکونه د نړۍ په هر ګوټ کې په څو ثانیو کې بل کمپیوټر ته استول کیږي، دغه راز استونه برېښلیك (برېښنالیك) یا electronic mail یا په لنډیز سره Email بلل کیږي.
- پخوا به مو بل ځای له چا سره هممهالي خبرې اترې نشوې کولی. خو نن خپلې نظریې، افکار او خبرتیاوې په عین وخت کې له خپل کمپیوټره په یو ډېر لیرې پراته ځای کې له بل کمپیوټر سره د انټرنېټ له لارې شریکولای شئ. داسې، چې تاسې خپلې خبرې پر خپل کمپیوټر لیکئ او مخامخ لوري یې په همغه وخت کې هلته لولي، بیا هغوی لیکي او تاسې یې دلته لولئ. دې ته برېښبنډار (chatting) وایي.
- پخوا به مو د یوې موضوع، مثلا د افغانستان د تاریخ په اړه معلومات غوښتل، ډېر کتابونه او کتابتونونه پسې لټول؛ خو د خپلې اړتیا وړ مواد نه موندل یا به مو له ډېر کړاو وروسته تر لاسه کړل. او یا به د رخصتۍ ورځ وه، کتابتونونه به بند وو، نه مو شوای کولی خپله څېړنه او تحقیق وکړئ. خو نن کمپیوټر روښانوئ، انټرنېټ ته ورځئ او وېبځیونه لټوئ، هغه کتابتون ته ورځئ، چې له انټرنېټ سره تړلی وي او د خپلې اړتیا وړ مواد په ډېره لږه موده کې ترې لاسته راوړئ. دغه چار وېبپلټنه (web searching) یا وېبلټونه (web browsing) بولي.
- پخوا به مو اسعار بل ځای ته د چا په لاس استول، خو نن د بانکونو تر منځ پیسو راکړه ورکړه او لېږد رالېږد د کمپیوټرونو د شبکو، انټرنېټ او مخابراتي مزیو له لارې په ډېره اسانۍ کیږي. دغه عمل برېښنلېږد (electronic transfer) بلل کیږي.
- پخوا به مو خپل سوداګریز توکي پخپله او د نورو هغه به خپله راوړل. خو نن د سوداګریزو مالونو پېرل، پېرودل او لېږد رالېږد د کمپیوټرونو او انټرنېټ د اسانتیاوو په مرسته کوئ. دې ته برېښسوداګري (electronic business) وایي.
- پخوا به په جرګو، غونډو او ناستو کې د ګډون لپاره سلګونه او زرګونه کیلو متره مزل کاوه. خو نن په یوه غونډه کې د بېلابېلا بېلو ښارونو او هېوادونو وګړي له مزله پرته برخه اخلي. د کمپیوټر، کمپیوټري شبکې او ګڼوالو (digital) کامرو له لارې پېښه له انټرنېټ سره تړل کیږي او بیا د برېښنایي سیګنلونو له لارې ټولو ګډونوالو ته ور رسیږي. دغه چار ته ویډیویي غونډه (video conferencing) وایي. خبرتیایي ټکنالوژي همدا ده.

د خبرتیاوو همدغه لیږد رالیږدد خبرتیایي ټکنالوژي بلل کیږي او د کمپیوټرونو، کمپیوټري شبکو، انټرنېټ، مخابراتي مزیو (کیبلونو) او نورو اړوندو وسیلو له لارې د خبرتیاوو دغې اسانې، ساده او لږ بیې استونې او ګډونې ته خبرتیایي ټکنالوژي وایي.

پورته ذکر شوي آلات د برېښنایي حکومتولی په برخه کې هغه څه دي چې د پام وړ تغیرات یې راوستلي او خلکو او دولت ته یې د خدماتو د آرایه کولو آسانتیا وړپه برخه کړې ده. خو د برېښنایي حکومتولی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کي پورته ذکر شوي آلات هم بسنه نه کوي، يعني دا آلات او لاري چاري يې آخيرنۍ حد نه شی بلل کيدلای، د بريښنايي حکومتولی په برخه کي نور هم ډير آلات او ابزار سته چي د بريښنايي حکومتولی په برخه کي په ښه توګه سره کار کوي.

پورته ذکر شويو او نورو آلاتو د هيوادونو پر حکومتوليو په پراخه توګه تاثير کړی او هغوی ته يې زياتي آسانتياوي برابري کړي دي، همدرانه همدغه آلاتو د هيوادونو په حالت او چاپيريال کي د پام وړ بدلونونه رامنځته کړي دي. ولي چي اکثره هيوادونه په زياته توګه که ووايم چي په هره برخه کي د بريښنايي حکومتولی د ابزار او وسايلو څخه استفاده کوي. پورته ذکر شويو آلاتو د انفرادي افرادو او ټولنو په باب هم زيات تاثير کړی دی او خلک يې د نوي بدلونو او نويو څيزونو د استعمال سره آشنا کړي دي، خلک اوس کولای شي چي د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه په لنډ وخت کي په ډيرو شيانو باندي په ډيري آسانی سره خبر شي، همدرانګه بريښنايي حکومتولي خلکو ته په هره برخه کي خدمات وړاندي کوي، که روغتيا، تفريح، روزنه، تعليم، زراعت، اقتصاد او نورو برخو کي ټولني او خلکو ته خدمات او اسانتياوي برابروي.

دا چي موږ د بريښنايي حکومتولی پر اسانتياوو باندي وږغيدلو چي خلکو او ټولني ته يې څومره اسانتياوي رامنځته کړي دي، خو په داسي حال کي چي کيدلای شي چي بريښنايي حکومتولي ځيني تاوانونه هم ولري چي هغه به په راتلونکو برخو کي په منظم ډول سره ولوستل شي. همدارنګه چي د بريښنايي حکومتولی ابزارو د بريښنايي حکومتولی په برخه کي کوم خدمات کړي او ترسره کوي، په دي اړه به هم بحث وشي.

د بريښنايي حکومتولی لپاره بايد څه وسي:

موږ په مخکي درسونو کي د بريښنايي حکومتولی وسايل وويل چي بريښنايي حکومتولي په کومو لارو سره وړاندي کيږي، خو اوس به موږ په دي باندي بحث وکړو چي په سازمانونو کي بريښنايي حکومتولي لپاره بايد څه وشي، د بريښنايي حکومتولي، د اروپا کنسيل، مقالي پر اساس دولت بايد لاندي کارونه ترسره کړي، ترڅو بريښنايي حکومتولي رامنځته کړي[18].

- ✓ د ICT د استعمال په ډيموکراتيکو پروسو او عامه خدماتو په وړاندي کولو کي بايد د ډير احتياط څخه کار واخلي او بايد په قانوني ډول سره ارزيابي شي.
- ✓ ددي لپاره چي د خلکو حقوق وساتل شي، نو بايد نو ټولي هغه پروسي او کړني چي د شخصي خلکو معلومات په کي ساتي بايد په ډير دقت سره وي، او په هيڅ ډول ورڅخه ضايع نه شي. ټوله هغه څه چي په هغه سره خلک کولای شي، په برخه اخيستنه کي ګډون وکړي، بايد اماده وي ترڅو د دوی حقوق خوندي پاتی شي.
- ✓ د بريښنايي حکومتولي ستراتيژاني بايد د کيفيت منظم کولو يو ګټور سيستم ولري، چي هدف يې د عامه خدماتو پرمختګ او په ښه ډول سره وړاندي کول وي.
- ✓ د بريښنايي حکومتولی ستراتيژاني بايد د پرمختګ لپاره په انلاين او اپلاين ډول سره د کمپاينونه ولري، ترڅو خلک د بريښنايي حکومتولی د خدماتو څخه خبر کړي.
- ✓ د باوروالي يا Authentication ميتود بايد په اعتباري ډول سره منل شوی او محفوظ وي.

---

[18] د اروپا کنسيل. بريښنايي حکومتولی .صص. ١٠.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ مناسب ساختمان یا ځای باید موجود وي، ترڅو شخصي، باوري او محفوظه معلومات په ښه ډول سره په امنیت کې شي. (بریښنایي حکومتولی، د اروپا کنسیل، ۲۰۰۴، ۱۰)

د بریښنایي حکومتولی تاثیرات د خدماتو پر آرایي باندې:

لکه څرنګه چې موږ په دې باندې بحث وکړی چې د بریښنایي حکومتولی په اړه باید څه ترسره شي، نو اوس دا چې ولې باید بریښنایي حکومتولي ترسره شي او همدانګه بریښنایي حکومتولی په واسطه سره د خدماتو وړاندې کول پر خدماتو پر ارایي باندې څه آغیزې لري، ځکه چې موږ ته دا معلومه شي چې موږ بریښنایي حکومتولي په لاره اچوو، نو دا زموږ د خدماتو د ارایي باندې کوم تاثیرات لري، او باید ددې لپاره موږ ته څه په لاس راځي. چې کله موږ ته دا معلومه شي ، نو بیا موږ ته بریښنایي حکومتولي نوره هم اهمیت پذیره کیږي. نو د بریښنایي حکومتولی آغیزې د خدماتو پر ارایي باندې په لاندې ډول سره د مختلفو مقالو پر اساس مطالعه کوو.

د E-government Attributes مقالې پر اساس د بریښنایي حکومتولی تاثیرات او آغیزې د خدماتو پر آرایه کولو باندې په لاندې ډول سره دي[19]،

الف: آسانه لاسرسی خدماتو ته

د بریښنایي حومتولی په واسطه دولتونه او افرادي کولای شی چې په ډېرې اسانی سره خلکو ته خدمات وړاندې کړي. چې په هغه سره به خلک هم راضي وي او هم به یې وخت نه وي ځایه سوی.

ب: دولتي کړنو کې شفافیت

د بریښنایي حکومتولی مهمه آغیزه چې پر خدماتو باندې یې لري، هغه داچې دولتي خدماتو به خلکو ته په پوره شفافیت سره وړاندې کیږي، ماسیوا د تعصب، پیژندني او واسطي څخه. ځکه چې د بریښنایي حکومتولی ابزار خلکو ته نه بلکي اسنادو ته او کار ته ګوري.

ج: معلوماتو ته آسانه لاسرسۍ

د بریښنایي حکومتولی د خدماتو په واسطه سره خلک کولای شي چې خپلو هر ډول معلوماتو په آسانۍ سره لار پیدا کړي او ژر یې وګوري، که هغه د پوهنتون نتیجه، د انتخاباتو نتیجه، د بستونو اعلان او پایلې او یا هم داسې نور څه وي، خو د بریښنایي حکومتولی په واسطه سره په ډېر لنډ وخت کې خبریږي.

د: آرام

د بریښنایي حکومتولی خدمات خلکو ته پر وخت او په ډېره ښه توګه سره وړاندې کیږي، یعنې دیته ضرورت نسته چې خلک دې کاغذان د یوه ځای څخه بل ځای ته انتقال کړي، او یا هم دې د نوبت لپاره په قطار کې ودیریږي، بلکي کولای شي، چې بیله کوم تکلیف څخه خپل کار ترسره کړي.

---

[19] E-Digital Government attributes . کایمبرلي.صص.۱۱-۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ر: د مصارفو کمښت

برېښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه د مصارفو کمښت رامنځته کيږي، ولي چي په يوه بيروکراتيکه ټولنه کي خلکو څخه زيات مصارف او پيسي مصرفيږي. خو برېښنايي حکومتولی دا ټول مصارف وربچتوي او کولای شي په انلاين بڼه د ده هر کار ته حل پيدا کړي.

ز: چلنجي او په زړه پوري کار

د برېښنايي حکومتولی کړني ټولي په ډېره ګټوره او خوندوره توګه سره مخته وړل کيږي، هيڅ کارمند د خدماتو د ترسره کولو په وخت کي د ناارامۍ خيال نه کوي او نه هم د خپل کار څخه په ډېره اندازه سره خسته کيږي او د خپل کار څخه خوند اخلي.(E-Digital Government attributes، کايمبرلي، ۲۰۲۱، ۱۱-۱۲).

ح: ګډ حکومت

د برېښنايي حکومتولی خدمات په داسي ډول سره دي چي په خپل ترکيب کي دولت او ښاريان سره نيږدي کوي چي داسي حکومت منځته راوړي چي خلک او دولت سره يو وي، چي دا د ښه حکومتولی يو مهم فکتور دی[20].

خ: اسانه عملي کوونه يا کيدنه

د د برېښنايي حکومتولی د ابزارو په وساطه دولتونه کولای شي چي پر خلکو باندي خپل خدمات په ډېره ښه او آغيزمن توګه په اسانه ډول سره عملي کړي او يا يي هم تر خلکو پوري ورسوي، د برېښنايي حکومتولی په واسطه دولتونه کولای شي د خپلو پاليسيو او قوانينو څخه خلک په ډېري اسانۍ سره خبر کړي.

ذ: د فساد نه شتون

د د برېښنايي حکومتولی خدمات په داسي ډول سره خلکو ته وړاندي کيږي چي هيڅ فساد او اخلاقي جرم په کښي کي نه وي، ولي چي په ډېر واضح ډول سره چي خلکو ته هر څه معلوميږي ، دولتونه خلکو ته خدمات وړاندي کوي او د فساد شتون په کي نفي کوي. او هغه لاري چاري فساد پکښي له منځه ځي، رامنځته کوي.

ه: حساب کتاب درلودل

د د برېښنايي حکومتولی په واسطه دولتونه خلکو ته خپلو چارو اړونده د حساب کتاب لاري اسانه کوي او خلک د دولت د پآليسيو او کړنو څخه په اسانۍ سره خبريدلای شي. چي دولت په ډېره ښه توګه سره د خپلو کړنو په وړاندي حساب ورکوونکي کيږي.

و: پر دولت باندي زيات باور

د برېښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندي کولو سره د خلکو زيات باور پر دولت سره کيږي، ولي چي موږ مخکي هم بحث پر وکړي چي د برېښنايي حکومتولی په واسطه ترسره

---

[20] Benefits of E- governance. شيوانګي پوندير. صص.۳-۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیدونکي خدمات په شفاف ډول سره پر ته له توپیره ټولو خلکو ته په یوشان سره وړاندي کیږي، نو ځکه کله چي د دولت کړني په شفاف ډول سره خلکو ته وړاندي کیږي، نو د خلکو باور هم پر دولت باندي زیاتیږي. (Benefits of E- governance، شیوانګي پوندیر، ۲۰۱۷، ۳-۴).

د بریښنایي حکومتولی په واسطه کوم خدمات ارایه کیږي:

د بریښنایي حکومتولی په اوس وخت کي د حکومتونه که ووایم چي ټول خدمات په بریښنایي ډول سره د بریښنایي آلاتو په واسطه سره ترسره کوي، خو موږ به ځیني مهم ځني ولولو چي کیدلای شي، د بریښنایي حکومتولی اهمیت څرګند شي، د بریښنایي حکومتولی پرمختګ ترعنوان لاندي مقالي چي د هوګو ګالیګوس په واسطه وړاندي شوي، بریښنایي حکومتولي لاندي خدمات وړاندي کوي[21]:

اول: عامه خلکو ته خدمات وړاندي کول

د بریښنایي حکومتولی په واسطه ټول دولتي چاري چي خلکو ته وړاندي کیږي، د امکان تر حده د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیږي، که هغه ښاروالی، بانکي، مالیاتي، او نور خدمات وي.

دویم: ښه حکومتداري

د بریښنایي حکومتولي په واسطه ښه حکومتداري، کله چي موږ په حکومتداري کي د بریښنایي حکومتولی دابزارو په واسطه خدمات ترسره کوو، نو د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي خدمات ډیر ساده او په ډیر لږ وخت کي عامه خلکو او ښاریانو وړاندي کیږي، کله چي خلک د دولت څخه د خدماتو اړونده راضي و اوسي، نو په هیواد کي ښه حکومتداري رامنځته شوي وي.

دریم: په ډیموکراسي کي پرمختګ

بریښنایي حکومتولي په واسطه ښاریان کولای شي، چي په ډیري اسانۍ او ډیر ژر وخت کي خپل نومان وټاکي، همدارنګه د دولت سره په دولتي پریکړو او پروسو کي په انلاین بڼه برخه اخیستنه وکړي، همدارنګه کولای شي، چي ددولتي نوي قوانینو او مصوبو څخه ځان ډیر ژر خبر کړي. (بریښنایي حکومتولی، هوګو ګالیګاوس، ۲۰۰۲، ۵).

د E- government attributes مقالي پر اساس د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي ځیني خدمات په لاندي ډول سره دي[22]:

اول: E-filling (بریښنایي ډول سره ډکول)

د بریښنایي حکومتولی پر مټ خلک کولای شي، چي خپل اسنادونه په انلاین بڼه د انټرنیټ په واسطه سره ډک کړي، ماسیوا ددي چي پورمي په هارډ شکل سره واخلي، بیا یې په قلم سره ډکي کړي، او وروسته یې اداري ته وسپاري.

[21] هوګو. ګالیګاوس. بریښنایي حکومتولی. صص.۵.
[22] E-Digital Government attributes ، کایمبرلي. صص.۷-۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم: د ټولني يوځای والی

د بريښنايي حکومتولی په واسطه خلک کولای شي، چي د يو بل د حالاتو څخه په ډير ښه ښه سره ځان خبر کړي او د مرستي، مشکل او نورو حالاتو کي کمک وکړي، همدارنګه د دولت ته د ټولنو په خبراوي کي هم اسانتياوي برابروي.

دريم: د بحران مديريت

دولتونه او يا هم شخصي افرادي کولای شي، چي د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه سره په ډير لنډ وخت کي د بحران رامنځته کيدلو څخه خبر ترلاسه کړي او د هغه د مديريت لپاره کار وکړي.

څلورم: بريښنايي رايه ورکوونه (e- voting)

د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په مټ خلک کولای شي، چي په ډيري اسانۍ سره خپل د خوښي کانديد ته بيله دي چي په کتارونو کي انتظار وکړي په انلاين ښه رايه ورکړي، چي د بريښنايي حکومتولی په برخه کي ډيره مهم کړنه ده.

پنځم: د مشتريانو د اړيکو د مديريت سيستم:

بريښنايي حکومتولی داسي وسايل دولتونو او تجارتونو ته برابر کړي دي چي کولای شی، په لږ وخت کي د خپل مشتريانو غوښتنو ته ځواب ووايي او ددوی د شکايت څخه ځای خبر کړي.

شپږم: اقتصادي معلومات

د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په دولتونو او تجارتونو ته په ډيري اسانۍ سره خپل د تجارت او خدماتو کيفيت، کړني، توليدات، راکړه ورکړي، او نورو اقتصادي معلومات پيدا کړي او کيدلای شي چي د خپل تجارتونو د ګټي او تاوان د سنجش او مديريت لپاره د ګټورو لارو چارو څخه استفاده وکړي.

اووم: بريښنايي قانون جوړونه(E- rulemaking)

دولتونو ته اوس ډيره اسانه ده چي په اسانۍ سره ډيموکراتيکي قوانين جوړ، د خلکو نظر واخلي او بيا خلکو ته په ښه ښه خدمات وړاندي کړي. همدارنګه دولتونه کولای شي چي په ډير لږ وخت کي خپل د وضعي قوانينو څخه افراد خبر کړي او هم کولای شي چي د بريښنايي حکومتولی وسايلو پر مټ خپل د قوانين د رعايت څخه ځان خبر کړي.

اتم: بريښنايي زده کړي(E- Learning)

ډير مهم کار چي د بريښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کيري ، هغه هم د زده کړييزو خدماتو وړاندي کول دي، په ډيري اسانۍ سره اوس خلک کولای شي چي په انلاين ښه حتي که څه هم په بل هيواد کي وي، زده کړي وکړي. د بريښنايي وسايلو په واسطه سره زده کړي کول په اوسني وخت کي ډير عام شوي او خلک اوس اړ نه دي، چي د يوه ځای څخه بل ځای ته سفر وکړي. اوس خلک کولای شي، د انټرنيټ پر مټ زده کړي وکړي په خپل کور او يا هم بل د اوسيدلو په ځای کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم: د معلوماتو ګرندۍ پیداکوونه:
په بریښنايي حکومتولی کې خلک کولای شي، چې هر ډول معلومات چې شخصي حریم نه تاواني کوي او عمومي ګټه پکښې کې وي، په ډېرې اسانۍ سره ترلاسه کړي.[23]

لسم: بریښنايي پېر اوپلور(E- sale)
اوس خلک کولای شي، چې د بریښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه سره په اسانۍ سره خپل خوښې وړ څیز په انلاین بڼه واخلي، او دې ته ضرروت نسته چې څوک د يو شي رانیولو څخه د يوه ځای څخه بل ځای ته ولاړ شي، هر څه چې وغواړي کولای شي په انلاین بڼه یې ترلاسه کړي.

یوولسم: بریښنايي بانکداري(E- Banking)
خلک اوس کولای شي، چې د بانکونو د خدماتو څخه په انلاین بڼه کار واخلي، دېته ضرورت نسته چې څوک دې، بانک ته ولاړ شي، پیسې راوباسي او بیا خپل ضرورت وربانديې پوره کړي، ځکه چې خلک کولای شي، د ATM ماشینونو په واسطه په اتومات ډول سره په هر ځای کې خپل پیسې ترلاسه کړي او هم کولای شي، چې د يو ځای څخه بل ځای ته پیسې په اسانۍ سره په کم وخت کې واستوي ماسیوا ددې چې څوک د بانک نماینده ګۍ ته ورسي.

دوولسم:بریښنايي بیل(E-Billing)
بریښنايي بیل جمع کول چې د بریښنايي حکومتولی د مهمو کارونو څخه دي، په زیاتو هیوادونو کې ګټه ورڅخه اخیستل کېږي او د خلکو لپاره يې ډېره اسانتیا برابره کړې ده. ځکه که چیرې بیل په پخواني کاغذي سیستم سره وي نو خلک ورسره ډېر په تکلف کې وي، ځکه يو وار به بیل ترلاسه کوي، بیا به يې په اړونده بانک کې جمع کوي، خو دا کار ډېر وخت او مصارف هم کیدای شي چې ولري، خو که بریښنايي حکومتولی دا اسانتیا برابره کړې ده، چې خلک کولای شي چې خپل بیلونه په ډېرې اسانۍ سره په انلاین بڼه جمع کړي، یوازې دا نه چې بیل، بلکې هره ډول د پیسو جمع په انلاین بڼه ترسره کولای سي، که هغه د بریښنا بیل، د مالیاتو بیل، د حوالې ورکول او ترلاسه کول او نورې اړونده کړنې د بریښنايي حکومتولی د اسانتیا وو په وسیله سره په ډېره اسانۍ سره ترسره کوي.
یوازې دانه چې خلک د بریښنايي حکومتولی څخه پورته ذکر شوي خدمات ترلاسه کوي، بلکې نور هم زیات خدمات سته چې بریښنايي حکومتولي يې ارایه کوي، لکه بریښنايي اعلانات، بریښنايي معلومات، بریښنايي کنټرول او نور سته چې خلک ورڅخه په مختلفو کړنو استفاده کولای سي. بریښنايي حکومتولي خلکو او دولت تر منځ د متقابل عمل يو ډېر ګټور پل دی، ځکه چې خلک او دولت يو د بل سره د خدماتو په ارایه او د معلوماتو په وړاندې کولو کې سره نیږدې کوي، دولت خلکو ته زیات خدمات په ډېره ګټوره توګه په لنډ وخت کې او د خلکو د اړتیا مطابق په مؤثره توګه وړاندې کوي. چې ترزیاته حده ورڅخه ښاریان راضي دي او ګټه ورڅخه اخلي.
(E-Digital Government attributes، کایمبرلي، ۲۰۲۱، ۷-۸).

---

[23] E-Digital Government attributes ، کایمبرلي.صص. ۷-۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان او بریښنايي حکومتولي

په افغانستان کې له ۲۰۰۱م کال وروسته د نړیوالې ټولنې په مرسته د نوي نظام په رامنځته کېدو سره، د نظام جوړوني او حکومتولۍ په برخه کې هڅې پیل شوې. د همدې هڅو په لړ کې یو هم د حکومتولۍ په برخه کې له نوې ټکنالوژۍ څخه کار اخیستل چې افغان دولت د نورو هیوادونو په شان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ (ICT) په برخه کې ځانګړې توجه درلوده. که څه هم د افغان حکومت له لوري دا ډول هڅې په پرېکړو کې د خلکو د ګډون، معلوماتو ته د لاسرسي د سطحې لوړولو او د عامه خدماتو په برخه کې د شته ستونزو د له منځه وړو په موخه و، خو د ټولو هڅو سره سره لا هم په دې برخه کې افغانستان یو ډېر وروسته پاتې هېواد دی.

دملګرو ملتونو سازمان له لوري د بریښنايي حکومتولۍ په برخه کې د ترسره شوې څېړنې له مخې په ۱۰۸۲م کال کې افغانستان د

۸۹۱هېوادونو په منځ کې ۸۷۱یم ځای درلود او په سویلي اسیا کې تر ټولو ټیټ مقام لرونکی هېواد و.

د بریښنايي حکومتولۍ په برخه کې ترسره شوي کارونه

افغانستان د بریښنايي حکومتولۍ ډګر ته تېره لسیزه را دانګلي دي او په دې موده یې ځینې ستر کارونه کړي دي، چې دلته یې یادونه ضرور ده:

مخابراتي سکټور: په افغانستان کې د ښې حکومتولۍ ډېر کارونه د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ پر غاړه دي او په دغه هېواد کې په تېرو ۱۸ کلونو کې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ سکټور د پام وړ پرمختګ کړی دی. د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت د معلوماتو پر اساس په افغانستان کې شاوخوا ۱۸ میلیونه خلک چې د ټول نفوس ۱۹ سلنه برخه جوړوي، مخابراتو ته لاس رسی لري .

په دې برخه کې د سیمکارت او د مکالمې بیې هم د پخوا په پرتله را ټیټې شوې دي. دغه راز د همدې سکټور په برخه کې ۱,۱ میلیارډه ډالر پانګونه شوې او اوس مهال ۱۰۰ زره کسان په دغه برخه کې په کار بوخت دي.[24]

نوري فایبر(Fiber optic): نوري فایبر چې په اوسني عصر کې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ په برخه کې یو مهم سیستم دی او کولای شي چې په یو ثانیه کې له لس ګیګابایټ څخه زیات شی (تصویرونه، غږیز پیغامونه)..... ولیږدوي .

[24] د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت د بریښنايي حکومتولۍ د ریاست له آمر، ښاغلي هدایت الحق هدایت څخه ترلاسه شوي معلومات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوري فایبر یا فایبر آپټیک په افغانستان کې هم د مخابراتو او معلوماتيټکنالوژۍ په برخه کې یوه خورا مهمه پروژه ده، چې په ۲۰۰۷م کال کې د ۷۰ میلیونو ډالرو په پانګونې سره افغان دولت د لومړي ځل لپاره پیل کړه. د افغانستان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ د معلوماتو پر اساس، په تېرو ۸۱ کلونو کې د افغانستان ۱۲ ولایتونو ته فایبر آپټیک[25] کېبل غځول شوی دی، چې افغانستان یې له پاکستان، ایران، ازبکستان، تاجکستان او ترکمنستان سره نښلولی دی .[26]

برېښنايي تذکرې: د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې د پېژندپاڼو برېښنايي کول او د دې لړۍ پیل په افغانستان کې یو بل مهم کار دی. په افغانستان کې د برېښنايي پېژندپاڼو د وېش لړۍ د سیمې د ګڼو هېوادونو په کچه نوښت بلل کېږي. که څه هم د برېښنايي پېژندپاڼو د توزیع لړۍ ډېره ورو روانه ده او تر دې دمه یوازې ۱۰ زره کسانو دغه پېژندپاڼې ترلاسه کړې دي؛ خو که چېټول هېوادوال دغه پېژندپاڼې ترلاسه کړي. په ډېرو برخو کې به خلکو او دولت ته اسانتیا وې رامنځته شي.

په ټاکنو کې د درغلیو مخنیوی، د ټاکنو لپاره د کارتونو د توزیع یا نوملیکنې د لګښتونو سپما، د هېواد د وګړو د دقیق شمېر معلومېدل ،نړیوال سټندرډ او له هېواده بهر د معیاري پېژندپاڼې په توګه د کارولو ګټې، په پاسپورت، د موټر چلولو جواز، د موټر ګرځولو جواز ،نکاحخط او نورو خدماتو کې آسانتیا، بهرنیو وګړو له خوا د افغانستان د تابعیت د تذکرو اخیستلو مخنیوی، د یوه کس له خوا د څو تذکرو اخیستلو او ورته نورو درغلیو او اداري فساد مخنیوی، د جنايي جرمونو کنټرول او د مجرمینو په پېژندلو کې آسانتیاوې او داسې نور ټول هغه موارد دي، چې د برېښنايي حکومتولۍ د بنسټ په توګه د یوه دولت لهخوا د خدماتو وړاندې کولو، مالیاتو ورکولو او راټولولو، اقتصادي ودې او پرمختیا، پالیسیو جوړولو او نورو برخو کې خورا مهم او د وخت اړتیا بلل کېږي.

د افغانستان ځانګړی ډومین (af): ډومین په انټرنیت کې د یو چا د پېژنګلوی لپاره د هغه د ویب سایټ نوم دی. د نړۍ اکثریت هېوادونه د خپل نوم د سر د حروفو څخه په انټرنیټ کې د ویب سایټونو د پتو لپاره ځانګړی وروستاړی لري. افغانستان هم یو له هغو هېوادونو څخه چې د خپل نوم تر ورستاړي لاندې ډومین لري.

پر دې ټولو سربېره په افغانستان کې له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو د یو شمېر دولتي ادارو ځینې سیستمونه برېښنايي شوي دي، چې له امله یې په چارو کې آسانتیا رامنځته کړې ده:

---

[25] فایبر آپټیک ته نوري فایبر هم ویل کېږي. دا ډول کیبلونه د لرې سیمو او لارو لپاره د چټک انټرنیټ او اطلاعاتو رسوني په موخه کارول کېږي .د نوري فایبر په اړه نور معلومات دلته ولولئ https://vestanet.ir/what-is-fiber-/

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزې او خنډونه[27]

د ځانګړي هاستنګ نه درلودل: افغانستان تر اوسه نه توانیدلی دی چي خپل هاستنګ[28] سرور ولري. د بریښنایي حکومتولی یوډیره اړین وسیله هاستنګ بلل کیږي، ځکه ټول معلومات چې په بریښنایي حکومتولی کې ښکته او پورته کیږي په هاستنګ سرور کې ثبت او ذخیره کیږي. په اوس مهال کې ژوندی مثال یې د ویبسایتونو او انترنیتي اپلیکیشونونو دی چې د هیواد په دننه کې رغیږي او د نورور هیوادونو لکه پاکستان، هند، ترکیه، جرمنی، امریکا او داسې نورو هیوادونو په سرورونه کې ذخیره کیږي .

د پوهاوي نه شتون: په افغانستان کې د بریښنایي حکومتولی په برخه کې یوه ستره ستونزه په دې اړه د خلکو نه پوهاوی دی .سره له دې چې د افغانستان میلیونونه وګړي مبایل او انټرنیټ ته لاس رسی لري؛ خو په دې برخه کې د پوهاوي نه شتون هغه څه ګڼلی شو، چې د برښنایي حکومتولی سیستم یې اغیځمن کړی دی. ځکه انټرنیټ فعالول یا خلکو ته موبایل یا سیم کارت ته لاسرسی د بریښنایي حکومتولی په معنا نه دي، بلکې دا یوازې د خلکو په خپل منځ کې د اړیکو وسیله کیدای شي .

موږ لا هم داسې خلک، حتی لوستي ځوانان لرو چې ځیرک مبایل لري او انټرنټ هم کاروي؛ خو نه شي کولای له همدې وسیله دندې د درخواست کولو، یا بل کوم لپاره ترې کار واخلي.

د انټرنټ کمزورتیا او د بیو لوړوالی: سره له دې چې افغان حکومت وایي نوري فایبر کېبل یې ډیری ولایتونو ته وصل کړی دی؛ خو دلته لا هم د انټرنیټ کمزورتیا او د بیو لوړوالی یې یوه لویه ستونزه ده. زموږ په ګاونډي هېواد پاکستان کې د ټیټ سرعت انټرنیټ ۱ ام بي دی او لوړ یې ۱۲۰ ام بي، په افغانستان کې لوړ انټرنیټ ۱ ام بي دی او قیمت یې د میاشتې ۲۰۰۰ افغانۍ کیږي.

د ډومین د قیمت لوړوالی: که څه هم د افغانستان په خپل نوم د ډومین درلودل یوه لاسته راوړنه ده؛ خو د بین المللی نرخونو په پرتله یې قیمت لوړ دی. د ډاټ اي ایف قیمت ۲۰ ډالره او ډاټ کام ډاټ ای ایف[29] قیمت ۱۰ ډالره دی په داسې حال کې چې د ډاټ کام[30]قیمت په نړیواله سطحه ۸۰ ډالره دی چې د خصوصي سکتور لپاره ګرانه تماميږي.

د دولتي مامورینو پوهاوی: د افغانستان په یو شمېر ادارو کې لا هم مامورین له کمپیوټر او انټرنټ سره بلدتیا نه لري او خپلې چارې د قلم له لارې د قاغذ پر مخ ترسره کوي. په ځینې ادارو کې د بهرنیو موسسو او یا هم خپله دولت له لوري مامورینو ته کمپیوټر اخیستل شوي، خو له بده مرغه په کارونه یې نه پوهېږي او یو څنګ ته یې اېښي وي[31].

له ۲۰۰۱م کال وروسته په افغانستان کې د نوي نظام په رامنځته کېدو سره د حکومتولی نوی بنسټ کېښودل شو او له تېرو ۱۸ کلونو راهیسي د حکومتولی د ښه کولو په برخه کې زیاتې هڅې شوې

---

27 ضیاءالاسلام. شیراني. په افغانستان کې بریښنایي حکومتولي.صص. ۶-۱۱.

28 هاستنګ هغه ځای دی چې حکومت، تجاران، او عام خلک خپل ویب سایتونه او د هغه ډیټا هلته ذخیره کړي .

31 ضیاءالاسلام. شیراني. په افغانستان کې بریښنایي حکومتولي. صص. ۶-۱۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي؛ خو جګړه او په افغانستان کې سیاسي بې ثباتي هغه دوه مهم فکتورونه دي، چې د په دغه هېواد کې یې د ښې حکومتولۍ پر وړاندې خنډونه رامنځته کړي دي.

د ښې حکومتولۍ په برخه کې افغانستان لا هم زیات کار او هلو ځلو ته اړتیا لري، تر څو خپلو خلکو ته په سمه توګه خدمات وړاندې کړي. په تېرو ۱۸ کلونو کې د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې د افغان دولت هڅې د پام وړ دي؛ خو دا یوازې د یوه اوږده مزل وهلو لپاره څو ګامه بللی شو. اړتیا ده چې دا ګامونه زیات او په سمه توګه واخیستل شي.

د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې تر ټولو مهم د افغانستان لپاره د له نوې ټکنالوژۍ سره د خلکو بلدتیا او د ځانګړي هاستنګ سرور درلودل هغه دوه فکتوره دي، چې د برېښنايي حکومتولۍ لپاره لاره خلاصوي او اجازه ورکوي چې په دې برخه کې په سمه توګه کار وشي

(ضیاءالاسلام شیراني، قاصد ځیرنیز مرکز، په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي، ۲۰۱۹، ص. ۶-۱۱).

مخابرات په افغانستان کې:

د لومړی ځل لپاره په افغانستان کې د افغان بی سیم مخابراتی شرکت د مخابراتی سیستم په اډانه کې د ګرځنده ټیلیفون خدمات د طالبانو د واکمنۍ پر مهال پیل کړل. دې شرکت د خپل کار په لومړیو کې وکړای شول چې د نړۍ تر ټولو ګران بیه ګرځنده ټلفون خدمت وړاندی کړی او په افغانستان کې د دې سکتور د واکمن په توګه یې خورا زښته پانګه تر لاسه کړه. د افغان بی سیم مخابراتی شرکت خپل سیم کارت څه د باندې ۴۰۰ ډالره پلورو. خو په ۲۰۰۶ زیږدیز کال کې د صنعت سکتور وروسته تر ټولو زیاته پانګه اچونه د مخابراتو په سکتور کې تر سره شوی وه.

تیر لمریز کال څه د باندې ۶۰۰ ملیونه ډالره د مخابراتو په برخې کې پانګه اچول شوی ده او دې سکتور په همدې کال نژدې ۵۰۰۰۰ کسانو ته د کار زمینه برابره کړی وه. همدا ډول د مخابراتو وزارت د څرګندولو له مخې دې وزارت په ۱۳۸۱ کال کې یو ملیون ډالر، په ۱۳۸۲ کال کې ۱۲ ملیون ډالره، په ۱۳۸۳ کال کې ۲۰ ملیونه ډالره، په ۱۳۸۴ کال کې ۶۷ ملیونه ډالره او د ۱۳۸۵ هجری لمریز کال تر پای پورې ۱۰۰ ملیونه ډالره عواید تر لاسه کړی دی. دا وخت په افغانستان کې د افغان بی سیم، روشن، اریبا، اتصالات، افغان تیلی کام، افغان پوشش، وصل تیلی کام او شاهین تیلی کام شرکتونه په مخابراتی ډګر کې په فعالیت بوخت دی. همدا ډول د مخابراتی خدمتونو د لا ښوالی او ارزانه کیدو په موخه د مخابراتو وزارت د لمریز فایبر پروژه پیل کړی ده. د دې پروژې د بشپړیدو سره، چې دری کاله وخت به ونیسی، د مخابراتی اړیکو کیفیت به پیاوړی شي او همدا ډول بیې به راټیټې شي[32].

دا وخت په افغانستان کې نژدې ۳ ملیونه وګړی د ګرځنده ټلفون خدماتو ته لاسرسی لری او نژدې نیم ملیون وګړی انټرنیټ کاروی. د مخابراتی خدمتونو وده لامل شوی ده چې نړیوال شرکتونه هم په افغانستان کې په دې برخه کې د پانګې اچونې لیوال شی. دا وخت افغان بی سیم، روشن، اریبا او اتصالات شرکتونه د ګرځنده تلفن خدمتونه وړاندی کوی، همدا ډول په دې وروستیو کې د افغان ټیلی کام دولتی شرکت ته هم اجازه ورکړل شوی ده، چې د ګرځنده تلفن د خدمت تر څنګ داسې سیم کارتونه وویشی، چې د انټرنیټ د خدمتونه عرضه کړی. د مخابراتو وزرات وایی، چې د هیواد ۳۴ ولایتی مرکزونه او

[32] ضیاءالاسلام. شیراني. په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي.صص. ۱۱-۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريباً ۸۰ ولسوالۍ يې د ټيليفون او اينټرنيټ سره تړلې دي او تمه ښايې، چې ډېر ژر به د افغانستان ټولې څه د باندې ۳۰۰ ولسوالۍ د تلفيون او اينټرنيټ سره ونښلوي.

که څه هم د دې ولسواليو خلک شکايت لري چې د مخابراتو وزارت هرې ولسوالۍ ته شل ليکه ټيليفونونه ورکړي دي، چې اکثره يې په دولتي ادارو کې کارول کيږي. سره د دې چې په افغانستان کې د مخابراتي سيستم وده د پامه غورځولې نشو، خو لا په دې برخه کې ځينې ستونزې تر سترګو کيږي چې د يوې خوا د خلکو پر اقتصاد ناوړه اغيزه کوي او له بلې خوا پر ملي اقتصاد:

الف: لوړه بيه

د دې ګرځنده ټليفونو د اړيکې نيولو بيه ډېره لوړه ده، چې شايد په سيمې کې ساري ونلري. له يو مخابراتي شرکت څخه بل مخابراتي شرکت ته د هرې دقيقې بيه ۵ او څه باندې پنځه افغانۍ ده. د هرې دقيقې مکالمې اوچت قيمت لامل کيږي، چې د خلکو پر اقتصاد منفره اغيزه وکړي، نو ښايي چې د مخابراتو وزارت د هرې دقيقې د مکالمې بيه راټيټه کړي.

ب: د ماليې اخيستل

ځينې مخابراتي شرکتونه له خپلو مشتريانو څخه هر مياشت ۵۰ افغانۍ د ماليې په ډول اخلي. د ساري په توګه روښن څه د باندې نژدې يو مليون مشتريان لري او هره مياشت يو ډالر د ماليې په توګه د خپلو مشتريانو څخه ګرځوي، چې په مياشت کې يو مليون ډالرو ته رسيږي او په دې ډول د دولت ماليه د دې پر ځای چې په خپله ورکړي د خپلو مشتريانو د حساب څخه دولت ته سپاري.

ج: ټيټ کيفيت

که څه هم دا وخت د ګرځنده ټلفون څلورو شرکتونو په عملي ډول کار پيل کړی دی. خو د دې شرکتونو د اړيکو کيفيت ډېر ټيټ دی. د اتصالاتو پرته، چې دا مهال يې په رسمي توګه کار پيل کړی نه دی، دری نور مخابراتي شرکتونه د خبرو پر مهال غوڅيږي او د مشتريان د ستونزو سره مخامخ کوي. په ټوليزه توګه د دې مخابراتي شبکو اړيکې رڼې نه دي. د خلکو د ډيرو شکايتونو له امله د مخابراتو وزارت اړ شوی دی، چې د شکايتونو د اوريدو په موخه ځانګړی شميره معرفي کړی ده.

د: انحصاري پانګه اچونه

د څلورو شته ګرځنده ټلفيونو څخه څلور واړه شرکتونه په بهرنۍ پانګې په کار پيل کړی دی. دا شرکتونه يا د څو توکميزو شرکتونو پانګه او يا هم مستقيمه بهرنۍ پانګه ده. دا شرکتونه هغه پانګه چې د خلکو له جيبونو څخه راکاږي، بهرنيو بانکونو ته ليږدوي او په دې ډول هيواد د پانګې د کموالي سره مخامخ کوي. هغه څه چې دا شرکتونه د ماليې په نامه دولت ته ورکوي د دوی د عايداتو په برابر کې آن د شميرلو وړ هم نه ګڼل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

ددي څیړنې څخه موږ دي پایلي ته رسیږو چي بریښنایي حکومتولی د خدماتو پر ارایي باندي مثبتي آغیزي کړي دي او خدماتو په ترسره کولو کي یې آسانتیا رامنځته کړي ده. بریښنایي حکومتولی د خدماتو د ارایي په برخه کي په مختلفو برخو کي که اقتصادي وي، که تجارتي وي، که دولتي وي ، که شخصي وي، او که نوري برخي اسانتیاوي رامنځته کړي دي. اوس خلک ماسیوا ددي چي په کتارونو کي انتظار وکړي او د نوبت ته تر ساعتونو او ورځو پوري کښیني، په ډیري چټکۍ سره او په ډیر لنډ وخت کي خپلي چاري مخته وړلای شي.

همدارنګه د بریښنایي حکومتولی نور ابزار لکه بریښنایي تذکیري، پاسپورټ، بریښنایي بانکداري، بریښنایي راکړه ورکړه، بریښنایي استخدام، بریښنایي وظیفي، بریښنایي زده کړي او نور خدمات په دي برخه کي د یادولو وړ دي، چي خلکو ته یې د استفاده لاري اسانه کړي دي.

د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي خدماتو آرایه کوونه په ډیره مؤثره ډول سره ده. ځکه کله چي موږ د بیروکراسۍ بحث کوو، نو د زیاتو مصارفو او وخت ځایه کولو په اړه بحث کوو ، خو بریښنایي حکومتولي هغه څه دي چي خدمات په اسانه ډول او لږ مصرف سره په دیر کم وخت کي خلکو ته رسیږي. ددي مقالي پر اساس دولتونو لپاره د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندي کول چي په ګټوره توګه سره دي، د خلکو او دولت ترمنځ یې واټن راکم کړی دي، خلک د دولت هر ډول معلوماتو ته چي شخصي حریم نه وي ، رسیدلای شي او ډیر زر ځان ورڅخه خبرولای شي، چي دا د بریښنایي حکومتولی د خدماتو مهم اهمیت دي. بریښنایي حکومتولي د ابزاو په وسیله د خدماتو آرایه ډیري آغیزي لري چي د هغو څخه د خدماتو آرایه کول په اسانه توګه، په شفاف ډول سره د خدماتو وړاندي کول، د وخت سپما رامنځته کول، د مصارفو سپما رامنځته کول، د حساب او کتاب شتون د خدماتو په هکله، د خدماتو موقفیت ترلاسه کوونکو ته، د کړنو د جذابیت شتون، د ښو پایلو ترلاسه کول او داسي نوري آغیزي د یاودني وړ دي چي بریښنایي حکومتولي یې د خدماتو پر آرایي باندي لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

خلک د بریښنايي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړي لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاظت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دولتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفي ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رایي ورکوني او داسي نورو مواردو لپاره بریښنايي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي.

خلک اوس دي ته اړ نه دي چي د یو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیستم مخته یوسي. ځکه چي د کارغذ پرانی یا بیروکراسی مخکینی سیسټم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یي پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډیري چټکی سره د بریښنايي حکومتولی په لوري ګام ایښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنايي حکومتولی د ابزارو څخه په استفاده اوس دولتي او شخصي خدمات ترسره کوي چي د پخوانیو سیسټمونو په پرتله ډیر ازښتمن او کامیابه دي. داسي نه چي اوس نوره هڅه نه کوي په دي برخه کي ، بلکي د بریښنايي حکومتولی به برخه کي د لازیاتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چي نور هم د خلکو او ښاریانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرایي په برخه کي اسانتیاوي رامنځته کړي.

أ. **دولت ته:** دولت ته مي دا سپارښتنه ده چي په خپلو اداري او سیاسي چارو کي د بریښنايي حکومتولی څخه استفاده وکړي.

ب. **ټولو ملکي ادرو ته:** دملکي ادارو څخه مي دا غوښتنه ده چي خلکو ته خپل خدمات د بریښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه ورسوي. تر څو خلک ورځځه په آسانی استفاده وکړي.

ج. **راتلوونکو محصلینو ته:** د راتلونکو محصلینو څخه مي دا غوښتنه ده چي د بریښنايي حکومتولی د ابزارو څخه استفاده وکړي او په راتلونکي کي د (بریښنايي حکومتولی تاثیرات د خدماتو بر مؤثریت باندي) موضوع وڅیړي. ترڅو دوی او نور محصلین د بریښنايي حکومتولی د خدماتو د وړاندي کولو د مؤثریت څخه خبر شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مأخذونه

1. ايګمين. جين. (۲۰۰۷). د خدماتو وړاندي کول. VGN نړيوال. ص. ۶-۹.
2. بکاس. مايکل. (۲۰۰۱). بريښنايي حکومتولي او پرمختګ کوونکي هيوادونه. ريسرچ رپورټ. ص. ۷-۹.
3. بنارډ. ايرن. بريښنايي حکومتولي او بريښنايي حکومت. (۲۰۱۴). ص. ۱۹-۲۲
4. بتنګر. سباش. (۲۰۱۴) . عامه خدماتو وړاندي کوونه. د آسيا پرمختيايي بانک. ص. ۵-۱۰.
5. پودير. شيوانګي. (۲۰۱۷). د بريښنايي حکومتولی ګټې. نړيوال د ساينسي ټيکنالوژۍ جورنال. ص. ۳-۴.
6. څرګند. نورعلي. (۱۳۹۸). د سيميزو حکومتونو اداره. عرفان کتاب پلورنځی. ص. ۵۱-53.
7. روسي . ستنيا. (۲۰۱۵). د بريښنايي حکومتولی ګټې او تاوانونه. نړيوال د بازار موندني او ټيکنالوژۍ جورنال. ص. ۲۰-۲۸.
8. شوبا. ډاکټر دي. د خدماتو پيژندنه. www.service.com. ص. ۹-۲، ۳۰.
9. شيراني. ضياءالاسلام. (۲۰۱۹). په افغانستان کي بريښنايي حکومتولي. قاصد څيړنيز مرکز. ص. ۵-۱۲.
10. کنسيل. اروپا د وزيرانو کميټه. (۲۰۰۴). بريښنايي حکومتولي. د اروپا کنسيل. ص. ۱۰-۱۱.
11. کولاول. حافظ. (۰۲۰). عامه خدمات او د خدماتو وړاندي کول. ريسرچ ګيټ. ص. ۱-۲.
12. ګرونلنډ . ايک. (۲۰۰۴). د بريښنايي حکومتولی پيژندنه. ريسرچ ګيټ. ص. ۷-۲.
13. ناز. رافيه. (۲۰۰۹). بريښنايي حکومتولي د پرمختللي خدماتو د وړاندي کولو لپاره. ساينسي څيړني. ص. ۵-۸.
14. واسب. شاکر. (۲۰۱۹). په افغانستان کي د بريښنايي حکومتولی حالت. ريسرچ ګيټ. ص. ۲۰۶.
15. هوران. توماس. (۲۰۰۴). د حکومتدارۍ د تاريخچي پيژندنه. د معلوماتي سيستم کميسيون. ص. ۱-۵.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library